

Szórvány és asszimiláció

Kutatási zárójelentés

az 5706/3/2015 ösztöndíj támogatás keretében végzett kutatásról

Európában több mint háromszáz – pontosan: 307 – népcsoport él, ezekhez együttvéve 103 millió ember tartozik. (Pan 2001) A népcsoportoknak több mint a fele, 166 Közép-Európában honos. A 2000. évet közvetlenül megelőző népszámlások adatai szerint Közép- és Közép-Kelet-Európában 152 millió ember élt, ezeknek 12,6%-a, vagyis közel 20 millió ember vallotta magát kisebbséginek. Ha ezt a számot összevetjük a Trianon utáni kisebbségi lélekszámmal – 1919-ben kb. 32 millió ember lett-maradt kisebbségi, akkor a fogyás jelentős. A térség őshonos kisebbségeinek a fogyása két fontos tényezőre vezethető vissza: az elvándorlás (mindenekelőtt az újvilágba), illetve az asszimiláció.

Kijelenthető: az asszimiláció Közép-Kelet-Európában az utóbbi évszázad (de talán a 19.-nek is) meghatározó jelensége. Miközben az asszimiláció az amerikai társadalomkutatás utóbbi évszázadának egyik kiemelt kérdése, a vonatkozó elméletek száma meghaladja a két tucatot, azonban az őshonos, tehát történelmi lakóhelyükön maradt (közép-európai) kisebbségek asszimilációjára nem született magyarázó-értelmező elmélet. A magyar társadalomkutatás nem alkotott eredeti elméletet, de nincs ilyenről tudomásom Románia, Szerbia illetve Szlovákia vonatkozásában sem. Amerikai elméletek adaptációjára van példa, de ezek csak részben tekinthetők eredeti munkának. Az utóbbi három ország az első világháborúból győztesként került ki, nemzetépítő politikája évtizedeken át jelentős mértékben a kisebbségek erőszakos asszimilációjára épült, Magyarország pedig a békekötés legnagyobb veszteseként abban volt elsődlegesen érdekelt, hogy az asszimilációt jelenségként megismerje és az ellensúlyozására megoldást találjon. Eszerint a magyar társadalomkutatás mulasztása a többiekénél nagyobb, szinte érthetetlen.

Az alábbiakban egy, a közép-európai térség társadalmi körülményeire alapozó asszimilációs modellt mutatok be, de előbb tárgyalom azokat a fogalmakat és kérdéseket, amelyekre a modellt alapozom, illetve amelyek segítenek a folyamatok jellegének a feltárásában. A dolgozat második felében a kutatást és eredményeit mutatom be.

I. Elméleti megalapozás

I.1. Asszimiláció

A *Cambridge Dictionary* az *asszimilálni* címszóhoz három szinonimát rendel. A *to take in* (bevesz, befogad, magához vesz); a *fit into* (egymásba illeszt, összhangba hoz), és a *become similar* (hasonlóvá válik) kifejezések jelzik azt, hogy az angol nyelv szemléletében az asszimiláció folyamatának aktív és passzív mozzanata nem differenciált. A helyzet még bonyolultabb, hiszen Biczó Gábor szerint a modern társadalomtudományi nyelvhasználatban az asszimiláció fogalmának jelentését illetően zűrzavar uralkodik. (Biczó 2010) Az asszimilációval kapcsolatos irodalomban a fogalom kétféle alapértelmezésével találkozhatunk: az asszimiláció jelentheti egy egyén vagy csoport eredeti kultúrájának teljes feladását egy másik kultúra kedvéért, illetve felfogható egy interaktív folyamatként, amelynek eredményeképpen két vagy több kultúra egybeolvad, és egy új keletkezik.

Az asszimiláció ellentmondásos fogalom: miközben hitünk szerint tudjuk, mit kell érteni asszimiláción, mivel szinte mindenkinek van egy saját, a hétköznapi viszonyok szintjén

működő értelmezése, maga a jelenség komplex és értelmezési keret időben változó. Szakmai körökben szinte teljes az egyetértés: a klasszikus értelmezés felülvizsgálatra szorul. Általános felfogás szerint az asszimiláció egy (többségi) nép azon képessége, hogy magába fogadja, a maga képére alakítsa át a kisebbségi státuszban lévő, vele együtt élő más nyelvű-kultúrájú közösséget.¹ Az *Oxford Dictionary of Sociology* (Marshall, 1998) szerint az asszimiláció konvencionálisan úgy értelmezendő, hogy egy alávetett közösség átveszi a domináns többség értékeit, miáltal integrálódik a többségbe.

Néhány példa erejéig nézzük meg, miként értelmezik a fogalmat a nemzetközi szakirodalomban, illetve a magyarban.

Több szerző értelmezése szerint az asszimiláció egy sajátos szocializációs és individualizációs folyamat, olyan azonosulás (identifikáció), amikor az egyén nem egyszerűen egy magatartást, érték szempontot, viselkedési kultúrát stb., hanem egy más nemzet érzelmi, értelmi, akarati, kulturális, politikai stb. értékeit interiorizálja (építi be személyiségébe). Az asszimilációs folyamat azt jelenti, hogy az egyén eltávolodik a régebbi, személyiségébe beépült, korábbi énjét képező nemzeti azonosságtól. (Gordon 1964, Horowitz 1975) Kérdés, eltávolodásról van-e szó, avagy teljes szakításról? Az emberi személyiség nem tábla, amelyről a felírt jeleket, formulákat stb. egy szivaccsal egyszerűen le lehetne törölni, és amelyre az új érdekeknek, értékeléseknek, értékorientációknak megfelelő nemzeti színezetű, tartalmú tudati, érzelmi, akarati sémákat lehet felírni. Ennek ellenére beszélni kell a sokat vitatott, tudományos fogalmakban nehezen megragadható, de mégis kétségtelenül létező nemzeti karakter asszimilálásáról. A két párhuzamos folyamat, vagyis a disszimiláció, azaz a régi nemzeti identitás „levetkőzése”, és az asszimiláció, vagyis az új értékek átvétele óriási intellektuális, akarati és emocionális teljesítmény, egyesek ezt második születésnek tekintik.

Az asszimiláció kutatás klasszikusa, Milton Gordon a folyamat leírására három, jelentésében közelálló fogalmat idéz: *asszimiláció*, *akkulturáció*, *inkorporáció*. Mindhárom azt a folyamatot jelöli, amikor különböző kulturális háttérrel rendelkező személyek kontaktusuk során egy közös kulturális élet kereteit alakítják ki. (Gordon 1964) A folyamat jelölésére a szociológusok többnyire az asszimiláció, az antropológusok főként az akkulturáció kifejezés használatát részesítik előnyben.

Az asszimiláció, mint állapot szerű következmény akkor jön létre, ha egy „idegen”, vagy a kisebbségi kultúra individuális tagja/tagjai elsajátítja/elsajátítják a befogadó kultúra nyelvét, szokásait, értékeit. Az *akkulturáció* ebben az összefüggésben *kulturális asszimiláció*, meghatározza és rögzíti azokat a lehetőségeket, melyek az asszimiláció, mint szociális (strukturális) integráció következtében az asszimilálódó személy előtt megnyílnak. Az akkulturáció tisztán kulturális folyamatként történő leírása félreértéshez vezethet, mivel azt sejteti, hogy a kulturális integráció elképzelhető a társadalmi intézményhálótól független folyamatként. Az asszimiláció *integrál*, minden olyan társadalmi, kulturális változást magába foglal, ahol a domináns kultúrához való alkalmazkodás, idomulás, vagy elfogadás ténye megfigyelhető. Az akkulturáció egyidejűleg szociális és kulturális esemény, hisz a kultúra fogalma előfeltételezi azt a társadalmat, amely legitimálja, tartalommal telíti. Az asszimiláció és akkulturáció fogalmával jelölt szociokulturális változások közötti kapcsolat interdependens, ahol az értelmezés szempontjából az akkulturáció az asszimiláció kitüntetett aspektusaként jellemezhető.

J. Milton Yinger szerint az asszimiláció legáltalánosabb értelemben a kulturális különbségek csökkenése és a csoportkülönállás felszámolása. (Yinger 1994) Az ő asszimiláció fogalma semleges: két vagy több közösség vagy kulturális csoport tagjainak

---

¹ Létezik példa arra az esetre is, amikor kisebbség hasonítja magához a többséget – ilyenként idézik egyes egykori erdélyi szász falvak esetét, amikor a helyi többséget alkotó cigányság vette át a kisebbségivé vált szász hagyományos kultúra megannyi jegyét – de ezek szabályt erősítő kivételek. Lásd: Biczó Gábor (2004): *Asszimilációkutatás - elmélet és gyakorlat*, MTA PTI Munkafüzetek 96, Budapest, 19. old.

találkozásakor, ennek eredményeként felszámolódnak az etnikai határok, és a különböző társadalmi-kulturális csoportokból egy új entitás jön létre. A fogalom szerinte leíró, analitikus. Az asszimiláció részfolyamatai a kulturális asszimiláció (akkulturáció) és a strukturális asszimiláció. Utóbbinak megkülönbözteti az informális és formális szintjét, első esetben egy adott etnikai csoport tagjai más csoport(ok) tagjaival lépnek kapcsolatba, különféle hálózatok alakulnak ki. A formális szint azt jelenti, hogy az illető csoport részt vesz (részt követel magának) a politikai, jogi, gazdasági intézmények működtetésében. Amennyiben az asszimilációt, mint változót vizsgáljuk, akkor ez a kulturális értelemben vett cserétől az egybeolvadásig különböző típusú interakciókat jelenthet. Yinger szerint „egy adott környezetben az asszimiláció mértékét négy összefüggő alfolyamat erőssége határozza meg: a (biológiai) keveredésé, a (pszichológiai) identifikációé, a (kulturális) akkulturációé és a (strukturális) integrációé. Ezek nem kötött rend szerint, hanem változatos összetételekben, különböző sorrendeket követve jelentkeznek. Mindegyiket befolyásolja a többiek hatása, erőssége. Számos társadalomban mind a négy alfolyamat a korábban jobban elkülönülő ‘etnikai’ csoportok közti távolság csökkenését eredményezi. A társadalmi és fizikai mobilitás, az írásbeliség terjedése, a gazdasági változások, a nacionalizmus, a társadalmi egyenlőség megvalósításáért síkraszálló mozgalmak és más erők is, mind-mind az asszimilációt elősegítő tényezők. Paradox módon ugyanazon körülmények között más erők a régi belső határok megszilárdítását, illetve újak kialakulását eredményezik.” (Yinger 2002)

Brubaker (2002) nemrég összefoglaló tanulmányt szentelt az asszimilációs kérdéskörnek. Eszerint az asszimiláció általános és elvont értelemben vett elsődleges jelentése *növekvő hasonlóság és egyezés*. Nem azonosság, hanem hasonlóság. Asszimilálódni (tárgyatlan ige) annyit tesz, mint hasonlóvá *válni*, eszerint az asszimiláció a hasonlóvá válás, hasonlóvá tétel, illetve a hasonlóként kezelés folyamata. Az általános, elvont jelentés esetében a hangsúly a folyamaton volt, nem pedig a végállapoton, és ebben az értelemben az asszimilációnak fokozatai is lehetnek. Az asszimiláció egy *változási irányt*, nem pedig egy adott *hasonlósági fokot* jelent. Az „asszimilálni” ige „hasonlóvá tenni” jelentése az erőszakos asszimiláció állami politikájára és programjára utal.²

A közbeszéd és a napi politika kulcsfogalma demokratikus közegben jó ideje a *differencializmus*, a különbözőségek igenlése az univerzalizmus ellenében. A korszakindító mozzanat az etnicitás két elismert kutatója, Nathan Glazer és Patrick Moynihan nevéhez fűződik, akik 1963-ben írták le időközben klasszikussá vált mondatukat: „Az olvasztótégely legfőbb tulajdonsága, hogy nem létezik”. (Glazer-Moynihan 1963) A bevándorlók az 1970-es, 1980-as években és 1990-esek elején egy új, liberális, a kulturális különbségeket megengedő (differencialista) politikával találkoztak. Mára a pluralisztikus felfogás konvencionálissá lett. A helyzet oda alakult, hogy Glazer indokoltnak tartotta feltenni a kérdést: „Is Assimilation Dead?” (Glazer 1993) Amde az 1990-es évek végére úgy tűnik, hogy a differenciáló, liberális és a különbségeket bizonyos körök szerint túlzottan kihangsúlyozó politika túlhaladottá vált, és újra az asszimiláció iránti igény került előtérbe. Ennek oka Brubaker szerint az, hogy a sokszínűségre koncentráló politikai attitűd szinte minden területen eluralkodott, veszélybe sodorva ezzel a társadalmakat, a feldarabolódás szélére taszítva a befogadó közösségeket. Ezért fogalmaz úgy, hogy napjainkban az „asszimiláció visszatérése” vagyunk a tanúi. (Brubaker 2002)

A magyar szakirodalom is bővelkedik asszimilációval kapcsolatos értelmezésekben, ezek között jelentősek a szemléleti különbségek.

Gyurgyák János az asszimilációt így határozza meg: „Az asszimiláció folyamán azt a társadalmi és kulturális folyamatot értem, amely során egy bizonyos társadalmi csoport vagy

---

² Lásd: Brubaker, Rogers: Az asszimiláció visszatérése? In *Regio* 2002 1 sz. (Az angol nyelvű eredeti dolgozat: The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany and the United States. *Ethnic and Racial Studies*, 24. vol. 2001. July.)

egyén elveszíti nemzeti, etnikai vagy kulturális identitását, és ezeket egy másikra cseréli fel.” (Gyurgyák 2001) Több kutató érzi szükségét annak, hogy plasztikusabban fogalmazzon, megkérdőjelezi a veszteség/vesztés fogalmát, illetve a nyelvhatáron kialakuló folyamatokra irányítják a figyelmet.

Szilágyi N. Sándor a romániai magyarok 1992-2002 közötti asszimilációs veszteségéről írt tanulmányában radikálisan fogalmaz: „Mivel a meglévő asszimiláció-definíciókból általában fontos dolgok ki szoktak maradni, ahhoz, hogy megbízhatóbban tudjam megítélni az asszimilációs veszteség tényleges szerepét a romániai magyarok fogyásában, kénytelen voltam egy saját meghatározást kialakítani: demográfiai értelemben *asszimiláció minden olyan folyamat, amelynek eredménye valamely nyelvi, etnikai vagy felekezeti kritériumok szerint meghatározott népesség lélekszámának (nem számarányának!) és/vagy reprodukciójának egy másik, ugyanolyan kritériumok szerint meghatározott népesség javára történő csökkenése.*” (Szilágyi 2004) Szilágyi szerint az asszimiláció nem egyed-, hanem populációsintű folyamat,³ tipikus a nyelvi-kulturális asszimiláció, a felekezeti például ritkán sorolják ide, ő ezt a három – egymáshoz kapcsolódó – folyamatot vizsgálja.

Gyurgyák László értelmezésében „Az *asszimiláció* határcsökkentő folyamat [...], mely akkor következik be, amikor két vagy több közösség, etnikai vagy kisebb társadalmi csoport tagjai kapcsolatba kerülnek egymással. Olyan folyamatról beszélünk, mely a csoportok közötti interakció és a kulturális csere kezdetétől a csoportok mélyreható fúziójáig terjed. Mint befejezett folyamat, az asszimiláció a korábban megkülönböztethető szociokulturális csoportok egy csoporttá történő összeolvadása.⁴ Az asszimilációs folyamat egyes szakaszai annak kezdeti, előrehaladott, vagy végső szakaszaként jellemezhetők.” Egyetért Yingerrel abban, hogy az asszimiláció olyan folyamat, amelynek egyes fokozatai interaktívak, egymástól külön, de nem teljesen függetlenül változnak. (Gyurgyák 2004)

Biczó Gábor az asszimilációfogalom elemzésének jelentős munkát szentel. (Biczó 2009) Egyrészt arra figyelmeztet, hogy a kifejezés etimológiai elemzése világossá teszi, minden körülmények között egyfajta hasonulást jelent, a latin *assimulo* ige – alapjelentése szerint – valaminek valami máshoz történő hasonlóná válását jelenti. Hangsúlyozza, hogy logikai értelemben – és a szociokulturális változás színvonalán – a hasonulásként felfogott asszimilációs változás nem eredményezhet szükségszerűen hanyatlást. Mégis, bár a „20. század elején a történeti partikularizmus és elsősorban Boas munkássága nyomán uralkodóvá váló kulturális relativizmus ugyan már évszázadok óta jelen volt az európai kultúrában, mégis az asszimiláció depravációs olvasata eme alapvető elvet nem veszi figyelembe.” (Biczó 2004: 7) Értelmezésében „az asszimiláció a szociokulturális változások megnevezésére szolgáló, és nyelvünkben természetesen rendelkezésre álló egyik leginkább komplex fogalom. Ezek szerint a kifejezés jelentésrétegei át- meg átszövik a társadalmi lét etnikai, nyelvi, vallási, és kulturális sajátosságainak, valamint egyéni és csoportos, identikus, mentális és intencionális változásainak egyidejű (koegzisztens) és egymást átható (korrelatív) viszonyrendszerét.” (Biczó 2004: 8)

Összegzésképpen, az egyén vagy csoport számára idegen kulturális közegben öt lehetséges viszonyulási *stratégia* létezik, ezek mindegyike más-más összetételű identitást eredményez. Az *asszimiláció* esetén az egyén vagy csoport elveszíti eredeti kulturális jegyeit,

³ Yinger különbséget tesz az egyén és a csoport szintjén zajló asszimiláció között, mindkettőt létezőnek tekinti.

⁴ Gyurgyák szükségét érzi az asszimiláció mellett külön nemzetváltásról is szólni: „Fogalomhasználatunkban megkülönböztetjük az asszimiláció és a nemzetváltás folyamatait. Az első alatt olyan hasonulási folyamatokat értünk, amely[ek] két nemzeti etnikai csoport relációjában a hasonulás kezdeti szakaszaitól a teljes beolvadásig terjed[nek], s komplexen több dimenzió mentén vizsgálható[k]. A nemzetváltásra általában egy változó, a nemzetiségi (esetleg anyanyelvi) hovatartozás változása során kerül sor.” (A *szlovákiai magyarság lélekszámcsökkenésének okai*. In: Gyurgyák László - Sebők László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 2003, 51). Ahhoz, hogy a nemzetváltás fogalma általánosan és egyértelműen használható lehessen, a nemzet meghatározásában kellene azonos nevezőre jutni.

kizárólag többségi jegyek által határozza meg magát. *Kettős kötődés* esetén az egyén vagy csoport az eredeti kultúráját megtartva átveszi a befogadó társadalom kultúráját is, identitásában többségi és kisebbségi elemek egyaránt jelen vannak, a kettő egymást kiegészíti. Az asszimiláció ellenpólusaként kialakulhat a *disszociatív stratégia*, ez esetben kizárólag a kisebbségi elemek dominálnak az egyén vagy csoport önjellemzésében. A *marginális stratégia* lényege az, hogy az egyén vagy csoport sem a kisebbségi, sem a többségi dimenzió mentén nem határozza meg magát, hanem más releváns kategóriákat választ (például a foglakozása mentén definiálja magát). Ez a négy stratégia lényegében pozitív identitásként fogható fel, mivel valamennyi alapja a „mi vagyok”. Az ötödik értelmezhető negatív identitásként, amikor az egyén nem tudja semmilyen dimenzióban identifikálni magát, „*tartós identitásválságban*” van. (Erős 1998) Ennek hátterében többnyire az áll, hogy az egyén számára a személyiségét alkotó identitás-elemek nem kompatibilisek, és ekkor kognitív disszonancia léphet fel. Ennek feloldása vagy sikeres és akkor az egyén valamelyik pozitív stratégia mellett dönt vagy sikertelen (ez utóbbi esetén tartós diszharmónia keletkezhet).

I.2. Asszimiláció és politika

A 20. század második felében az etnikai csoporttal való azonosulás jelentősége növekszik. Amerikában az azonosulásnak inkább expresszív mintsem instrumentális funkciója van, ezt értelmezik egyes szerzők (Gans 1979) egyfajta „szimbolikus etnicitás”-ként. Más körülmények között az etnikai identitás jelentős politikai és gazdasági tényezőként mutatkozik. Több szerző figyelmeztet arra, hogy a nemzet szintje alatt elhelyezkedő csoportok az asszimilációs nyomás ellenére képesek a túlélésre, sőt, olykor mintha még a befolyásuk is növekedne (ld. Barth, 1969)

Az asszimiláció kutatásában két vonulat különböztethető meg. Egyrészt vizsgálható az állami, a hatalmi tényezők törekvése és politikája, illetve külön elemzés tárgyát képezik az egyén szintjén jelentkező folyamatok.

Bár az asszimilációs politika vizsgálata ennek a kutatásnak nem célja, érdemes felvázolni az alaphelyzetet. Az asszimiláció oka a modern állam azon törekvése, hogy a fennhatósága alá tartozó népeiséget nyelvileg, kulturálisan és ideológiailag egységesítse. (Biczó 2004) Ugyanakkor Bauman rámutat arra, hogy noha „hatékonyan elidegeníti az érintetteket eredeti közösségüktől, az asszimiláció nem jelenti a teljes és feltétel nélküli befogadást az uralkodó nemzet részéről. Az asszimilánsok keserűen döbrentek rá, hogy valójában csak az asszimilációs folyamathoz asszimilálódtak. Csak a többi asszimilánsal voltak közös problémáik, aggodalmaik és gondjaik.” (Bauman 1997: 54)

Asszimilációs politika esetében a kormányzat viszonyulása az etnikai kisebbséghez egy cél köré rendeződik: az asszimiláció célja a kisebbségek istenfélő, dolgos polgároként történő beolvasztása. Az állam tehát sok esetben tudatosan, olykor nem bevallott módon elindít és fenntart egy formális vagy informális beolvasztási folyamatot. Ugyanakkor az asszimilációs politika napjainkban nem törekszik a teljes beolvasztásra. A nyugati civilizációtól eltérő, de azzal összeegyeztethető szokásokat megtűrjük, ha azok a) a magán- vagy személyes életre korlátozódnak, b) nem sértik mások jogait, c) összhangban állnak a törvény betűjével és szellemével és d) fenntartják a polgári társadalom elveit.” (Fleras–Elliott 1997: 260)

Történetileg az asszimilációs törekvéseknek két modelljét különböztetik meg: az *amerikai olvasztótégelyt* és a *francia típusú asszimiláció* politikáját. A francia modell a kisebbségi közösségek megszüntetésével akadályozná meg, hogy azok állammá váljanak az államban, ugyanakkor elutasítják az asszimilációt elősegítő intézkedéseket: egyszerűen felkínálják mindenki számára a francia politikai nemzethez való tartozást. Ezzel szemben az

amerikai olvasztótégely politikája illetve elmélete a pozitív megkülönböztetés eszközeivel (pl. kvótarendszer alkalmazása) igyekezik megteremteni mindenki számára a társadalomba/többségbe való beilleszkedése esélyét.

A társadalmi különbségek kezelését illetően három modell idézhető: a) olvasztótégely-modell, b) hegemonia-modell és c) az identitások pluralizmusa, másképpen az interkulturális kommunikáció. (Kiss 1997: 29) Az olvasztótégely-metaphora asszociációi: uniformizálódás, homogenizálódás, kommercializálódás, tömegkultúra. A hegemonia-modell akkor érvényesül, ha a nemzeti kultúra dominanciája miatt más identitások megőrzésére alig van esély. A nagy veszélyt az egymást kizáró hegemoniák együttes jelentkezése okozza. Az identitások pluralizmusa vagy az interkulturális kommunikáció modellje az egyes kulturális identitás megőrzése mellett egymás felé nyitottság, megegyezés-orientáltság, az alapértékekben egyetértés, az integráció és a dezintegráció kényes egyensúlyáért folytatott küzdelem jellemzi, amely nem egységesülés, nem asszimiláció.

Habermas szerint napjainkban a kulturális, etnikai, vallási életformák különbözősége elfogadott valóság, miáltal a kulturális homogenitás igenlése demokratikus keretek között gyanakvást ébreszt. (Habermas 1995) Az állampolgári egyenlőség, a jogi formában megnyilvánuló társadalmi szolidaritás elősegíti a politikai részvételt, miáltal a demokratikus állampolgárság képes teljesíteni integratív funkcióját. Kérdés viszont, miként működik a folyamat a nagyon heterogén, a demokráciát illetően nem stabil társadalmakban. Ezért különbséget tesz az asszimiláció két fokozata között. Az első esetben a bevándorló elfogadja a befogadó társadalomban a polgárok autonómiájának intézményesülési módját, a rációt, „az ész nyilvános használatának” módját, aminek alapja az alkotmány elveinek jóváhagyása azon az interpretációs játéktéren belül, amelyet a polgárok etikai-politikai önértelmezése és az ország politikai kultúrája határoz meg. A másik esetben ennél több történik, egy további fokozatot jelent az akkulturációra való készség: az alkalmazkodás már nem felszínes, hanem a helyi kultúra életmódjának, gyakorlatainak és szokásainak begyakorlását jelenti. Ez asszimilációt jelent, eléri az etikai-kulturális integráció szintjét, és ezzel a bevándorlók eredeti kultúrájának kollektív identitását mélyebben érinti, mint az első pontban követelt politikai szocializáció. (Habermas 1997: 170) A jelzett integrációs szintek szétválasztását komolyan vevő demokratikus jogállam a bevándorlóktól csak az első értelemben vett politikai szocializációt követelheti meg (és pragmatikusan csak a második generációtól várható el).

Ide kívánczik egy politikatörténeti kitérő. A nemzetépítő állam számára, különösen Közép-Kelet-Európában, a társadalmi-etnikai homogenitás elsődleges, kiemelt fontosságú. A térségben nincs olyan ország, amely története során ne asszimilált volna kisebbségeket. Bár egyes szerzők szerint az etnikai-kulturális homogenizáció Nyugat-Európában a francia forradalomig lényegében befejeződött, (Coltescu 2005) ami igencsak vitatható: a forradalom Franciaországa a nyelvet illetően alig 40%-ban volt francia. A nemzetépítés általános velejárója tehát az asszimiláció. A kérdés csak az: politikai program alapján zajlik, avagy a társadalom strukturális asszimilációs nyomása hozza létre. A politikai program lehet nyíltan vállalt, diszkriminatív, mint Romániában 1877 után Dobrudzsa esetében. (Iordachi 2001) Az asszimiláció továbbá lehet áttételes, nem kinyilvánított program, amikor a modernizációra való hivatkozással a hatalom a kisebbségi értékekre nincs tekintettel, a kisebbség egyfajta állampatriotizmus jegyében nem, vagy korlátozottan kap teret nemzeti alapú szervezkedésre. Ide sorolható a dualista Magyarország. (Niederhauser 2000) Végül, harmadik változatként lehetséges olyan helyzet is, amikor a politika a kérdést leveszi napirendről, mi több, olykor még arra is hajlandó, hogy bizonyos kisebbségi speciális igényekre pozitívan válaszoljon. Ez a szórvány esete, amikor a helyi eltérő identitású kisebbségi csoport a jelzett strukturális nyomás hatására halad a kisebbségi különbözőségek-sajátosságok felszámolásának az útján.

Példaként Szlovénia mai kisebbségpolitikája említhető, ahol a magyar és olasz kisebbség minden elvárható állami támogatást megkap.

I.3. Asszimilációs helyzet, életvilág

A kutatás tárgya elsődlegesen az asszimilációs folyamat. Ugyanakkor az elemzés során szükség van a szinkronikus és a diakronikus szempontok érvényesítése, hiszen miként a nyelv, az asszimiláció is kettős természetű. A mindenkori jelenben létező adott helyzet (egyidejű – szinkrón) vizsgálata az asszimilációs helyzet strukturális jellemvonásaira vonatkozik, és feltételezi a folyamat szakaszainak, szerkezeti egységeinek az elkülönítését. A diakronikus perspektíva a szakaszok közötti átmenet, a változás (egyidejű hasonulás és elkülönböződés) természetét leíró elemzést jelenti.

Az asszimilációs helyzet változásainak leírására Biczó az *életvilág* fogalmával él. Az életvilág az a terület, ahol az egyének vagy csoportok cselekszenek: az emberek napi tevékenységének területe. Az életvilág határolja el és köti össze az egyéneket és a társadalmat. A társadalmi (gazdasági, szociális, politikai, kulturális) *feltételekre* már nem, mint az emberek életvilágának egyedüli meghatározójára tekintünk, hanem *mint lehetőségekre*. Az életvilág a lehetőségek területe. Az egyén számára léteznek cselekvési alternatívák: az életvilág az emberi cselekvés lehetőségei és akadályai közötti kapcsolatot fejezi ki. Klaus Holzkamp szerint: „Az életvilágban, amely az ember szempontjából csak szubjektíve hozzáférhető.” (Holzkamp 1973: 29) Az életvilág fogalma ugyanakkor a mikrostrukturák terjedésével, kereszteződésükkel is kapcsolatban van, hiszen az életvilág önmagában a társadalmi feltételektől függő alrendszer. Az emberek nem kiszolgáltatottak, rendelkeznek az életvilággal való kiegyezés vagy a vele való megbirkózás alternatívájával.

Biczó idézett tanulmányában Husserlt idézi, aki az életvilágot a természetes beállítódás világaként, az ‘én’ és a környezet kapcsolatának összefüggésrendszerében értelmezi, és szerinte a szemléleti mezőhöz tartozó valóság: adottság. Husserl értelmezésében az én és a környezet kapcsolata az életvilág fogalmával írható le. (Husserl 1984) Az egyén önmeghatározása, döntései ebben az életvilágban kondicionáltak. Az életvilágnak különböző szintjei – más szóval kulturális, etnikai, vallási, nyelvi dimenziói – vannak, ezek külön-külön képezhetik asszimilációs (rész)folyamat tárgyát. Az asszimilálódónak a kultúraváltás nem célja, hanem tudomásul vétele annak, hogy bizonyos társadalmi helyzetben a váltás új pályákat nyit meg.

Ugyanis a világ, Heller Ágnes szerint, nemcsak a tisztán rögzíthető tapasztalatok és érzetek világa, hanem „a meghatározatlan valóság *homályosan tudott horizontja*” is. (Heller 1997: 46) Reflektált tudatműködésünk a körülöttünk lévő világra a meghatározottság és a meghatározatlanság kettősségeként egyidejűleg vonatkozik. Magamat erre a valóságra vonatkozóan határozom meg, és egyúttal tapasztalataim alapján belátom, hogy a rám érvényes tényezők másokra is hasonló módon érvényes. Fenomenológiai értelemben a valóság a közös világunkhoz tartozás élményéből, illetve a természetes környezet interszubjektív alapjellegeből ered.

Az asszimilációs helyzet valójában az én/mi és a te/ti vagy a másik között létező *interaktív, kommunikatív séma* kereteit alkotó *feltételeket* jelenti. Az asszimilációs helyzet fenomenológiai vizsgálata tárja fel számunkra azokat a fogalmakat, amelyek segítségével az asszimiláció általános, a partikuláris sajátosságoktól elvonatkoztatott alapesetei leírhatóak. Fenomenológiai értelemben az egzisztenciális vonatkoztatási pont az én/mi, az asszimilációs esemény rá vonatkoztatva megy végbe. A te/ti, másik ugyancsak egzisztenciális vonatkoztatási pont; az ‘én’-hez képest a ‘másik’. A ‘befogadó’ fogalma a fenomenológiai elemzésben arra a személyre / csoportra utal, aki otthon van. Az ‘idegen’ azt a személyt jelöli, aki a simmeli értelemben a ‘befogadóhoz’ képest később tűnik fel egy bizonyos

szociokulturális környezetben. Az asszimilációs helyzet tehát a 'befogadó' és az 'idegen' között alakul ki.

Az elemzések során utalás szokott történni a 'kisebbség-többség' kategóriapárra, ez az asszimilációs helyzet kvantitatív összefüggéseire utal. Ugyanakkor létezik egy kvalitatív dimenzió is. Az asszimilációt klasszikus traktátusok negatív töltettel említik (*depravációs* olvasat), mint olyan folyamatot, amely valamilyen eredeti érték elvesztését jelenti. Ez akkor van így, ha a folyamat végeredménye ekként írható le: $A + B + C = A$, vagyis a domináns csoport (A) úgy olvasztja magába a kisebbségeket, hogy ezek a sajátjaikat odahagyva átveszik értékeit és viselkedési mintáit. (Schaeffer 1989)⁵ A szakirodalom kétféle átvételi módot szokott tételezni: kényszerre történőt illetve önkéntest. (Coltescu 2005) Ezzel vitatkoznék.

Megkerülhetetlen kérdés: lehet-e az érték-átvétel önkéntes? Ha azt olvassuk, hogy egy kisebbségi csoport saját akaratából vesz át többségi értékeket, akkor mit kell érteni a „saját akaraton”? Önkéntességnek nem tudom tekinteni. Az *önkéntesség* feltételezi a *szabad* döntést. Önkéntesség, amikor tizenévesen valamilyen korosztályi csoportba bejelentkezem illetve kimaradok. Önkéntes, ahogyan szabadidős foglalkozást választok – mivel a választható változatok közösségileg egyenértékűek, a választás tehát *saját preferenciát* jelenít meg. Az asszimiláció esetében ezt nem tudom értelmezni. Ha például a vidéki fiatalnak a helyi többségi iskolába kell beiratkoznia, mert városi/távoli anyanyelvi iskolára nincs a családnak pénze, akkor a döntés a *társadalmi struktúrák nyomása* alatt születik meg és indul be egy folyamat. Ez is kényszer, az ilyen döntés nem önkéntes, a körülmények által kondicionált. Az egyéni életvezetés programja eredendően nem tartalmazza az identitás-elemek időszakos átprogramozását – ha bekövetkezik, ezt valamilyen hatás váltja ki.

I.4. Asszimilációelméletek

Az asszimiláció kezdeti elméleti közelítései megfeleltek annak a szemléleti keretnek, amelyet az internacionalista Israel Zangwill (1908-ban írt nagysikerű drámájában) alkotott olvasztótégely *metafora* és az erre épülő *ideológia* teremtett. Az elméletalkotók sorában az elsők között említendő az újságíróból szociológussá lett Robert E. Park, aki a két kultúra határán állók helyzetének értelmezésére dolgozta ki a „marginal man” elméletét, azt vizsgálván, hogy a közösségbe belépő idegen milyen *innovatív mintákat* használ a befogadó közeggel kialakuló konfliktusok feloldására. (Stichweh 1993) A bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatát illetően a Park nevéhez fűződő *asszimilációs modell* sokáig uralkodó paradigmaként működött, miszerint a különböző kultúrájú népek kapcsolatba kerülése versenyen és konfliktuson keresztül történő alkalmazkodáshoz, majd asszimilációhoz vezet. Ez az etnikai és kulturális identitás elvesztésével, és ezáltal a fogadó társadalomba való teljes beolvadással jár. Az asszimiláció ebben a megközelítésben egy *akkulturációs* folyamatot is feltételez, melynek során a bevándorlók kultúrája megváltozik, azaz beleolvad a befogadó kultúrába és ez a beilleszkedés ára. Park *lineáris* folyamatnak tekintette az asszimilációt és úgy vélte, hogy – bár eltérő gyorsasággal és könnyedséggel zajlik – elkerülhetetlen következménye a különböző etnikai háttérű csoportok bevándorlásának. (Park 1928)

A marginalitás elméletének továbbfejlesztéseként értelmezhető Robert K. Merton 1938-ban közzétett hipotézise arra vonatkozóan, hogy mi történik akkor, amikor csoportok illetve személyek közötti kulturális konfliktus tartóssá válik, mivel a domináns kultúra

---

⁵ Az asszimilációkutatás négy alaptípust ismer, aszerint hogy az asszimiláló, avagy az asszimilálódó közösség alkot helyi számbeli többséget, illetve ki az asszimiláló, a helybéli-e illetve az idegen. A szórvány vonatkozásában csak a dolgozatban tárgyalt típus fordulhat elő. A szórvány helyi többségként sziget, a sziget-mivolt pedig eggyel magasabb – kistérségi – szinten már nem jelent mobilizációs potenciált.

megtagadja a befogadást bizonyos csoportokból, illetve személyektől. Merton tétele szerint a „befagyasztott marginalitás“ a kulturális ajánlatok és ezek megvalósításának strukturális lehetetlensége között fennálló diszkrepanciára vezethető vissza, következménye pedig az anómia és a deviancia. (Merton 1980)

Miközben Merton veszélyekre figyelmeztet, a híres chicagói iskola jelesei számára alaptétel a „*the successful adaptation of immigrant groups to the host society*”. A W. Lloyd Warner és Leo Srole szerzőktől származó állítást azért idézem angol eredetiben, mert a „sikeresség” az angol szöveg-kontextusban vonatkozhat egyénre és csoportra, de éppúgy az amerikai társadalomra is. Érdekes ez az ideológiai alapú kettősség, amely azoknak a véleményét emelte elméleti tétel szintjére, akik szerint az amerikai etnikai csoportok *jövője korlátozott*, mivel minden amerikai bevándorlót beolvaszt az angolszász-protestáns kulturális ethosz. (Warner–Srole 1945) Itt a komplexitásra kell figyelni, ugyanis az amerikanizáció eszméje és szemlélete nem egyszerű beolvadás, hanem egy olyan társadalmi modell iránti opciót is jelent, amelynek világméretű sikerességét nem lehet tagadni.⁶ Amerikai (Államok-béli) tankönyvekben az ottani életmód testesíti meg „az ember jogát az élethez, a szabadsághoz és a boldogságra való törekvéshez”. (Tóth 1996)

Milton M. Gordon klasszikus munkája, az *Assimilation in American Life* (1964) ennek a szemléletnek a jegyében íródott. Gordon szerint az asszimiláció lépésekben zajlik egyéni és csoportszinten egyaránt, az egyes szakaszok a következők:

- az akkulturáció (acculturation)
- strukturális asszimiláció (structural assimilation)
- a maritális (marital assimilation)
- az identifikációs (identification assimilation)
- az attitűd-internalizáció (attitude reception assimilation)
- és viselkedés-elfogadó asszimiláción vezet keresztül (behavior reception assimilation)
- civil asszimiláció (civic assimilation).

A Gordon-modell mindmáig az egyik leggyakrabban idézett, szinte minden további elméleti közelítés viszonyítási alapjául szolgál. Állítható ez annak ellenére, hogy a Gordon-féle elmélet alapszemlélete kezdettől vitatott, utaltam rá, hogy Glazer és Moynihan már 1963-ban, Gordon elméletének a megjelenése előtti évben megkérdőjelezték az olvasztótégely-modell érvényességét, három évtized múlva pedig az asszimilációt illetően írta le Glazer, hogy halott.

A Gordon-elmélet kulcsfogalma az akkulturáció. Kim szerint a folyamat a befogadó társadalom meghatározó szimbólumainak az azonosításával kezdődik. Az *internalizáció* során ezek megismerésével és a magával hozott értékekre vetítésével történik meg az átvétel. Az akkulturáció folyamata tehát kommunikációra épül és folyamatos kapcsolatot, kölcsönhatást feltételez a belépő és társadalmi-kulturális környezete között. (Kim 1985: 378)

A 80-as évek végén Gibson az asszimiláció helyett az *integráció* fogalmát javasolja (Gibson 1988), miszerint a többség-kisebbség kapcsolatainak fejlődésében a kontaktust és a versenyt követő szakasznál beáll az akkomodáció, a folyamat nem jut el az asszimilációig. Hutnik (1991) az asszimilációt a többség-kisebbség viszonyában tárgyalja. A fogalom ellentétpárjaként vezeti be a *disszociatív stratégiát*, melynek lényege a kisebbségi kultúra teljes megtartása a többségi totális figyelmen kívül hagyása mellett.

Az egydimenziós (Gordon) modellt különben sok kritika éri, egyre több kutató figyelmeztet arra, hogy az egyén egyszerre, párhuzamosan több kultúra részesévé válhat. Az asszimiláció fogalmát mások azért bírálják, mert áttételesen tartalmazza azt is, hogy az asszimilálódónak baja volna azzal a kultúrával, amelybe beleszületett. Friss kutatások azt

---

⁶ Az amerikanizáció értelmezése jelentősen megváltozott napjainkban, a globalizációs vizsgálatok keretében és ezek hatására.

mutatják, hogy egyének képesek úgy bekapcsolódni a domináns társadalom kulturális életébe, hogy közben saját értékeikhez ragaszkodnak, és nem marginalizálódnak. (Berry, 1992; LaFromboise et al, 1993)

A „közvetítő kisebbség” fogalma Blalock (1967: 79-84) és Bonacich (1972) nevéhez köthető kisebbségi/migráns stratégiát jelent. Előzményként idézhető Merton *társadalmi csereelmélete* (első kiadása: 1949), miszerint az egyének olyan kapcsolatokban, tranzakciókban vesznek részt, amelyek számukra haszonnal járnak. Ennek értelmében a kisebbségek társadalmi státuszuk, kapcsolataik révén az etnikai mivoltuk hátrányait kívánják csökkenteni. Szintén előzménynek tekinthető Alfred Schütz értelmezése,⁷ miszerint a kisebbségi/idegen *marginalitásának* kérdése nem a kulturális konfliktusban, hanem a két kultúra összemérhetetlenségében keresendő – ő ugyanis minden kultúrát zárt univerzumként tételez. Az idegen orientációs válságának oka Schütz szerint egyfajta strukturális és szituatív kényszer, s ennek a helyzetnek az elemzése vezetett el a „*middleman minorities*” fogalom megalkotásáig. A „közvetítő kisebbségek” fogalma olyan migránsokat takar, akik határokon átnyúló etnikai hálózatokra támaszkodva intézményesített pozíciókat építenek ki a gazdaság bizonyos jól körülhatárolt, a társadalom felső és alsó osztályai között elhelyezkedő területein, miközben maguk – idegenségük okán – a hierarchián kívül maradnak. Kulcsfontosságú ez esetben a kisebbségek irányultsága: folyamatos és erős kötődésük anyaországukhoz, annak gazdasági életéhez.

A 90-es években az asszimilációval kapcsolatos kutatásoknak valóságos reneszánsza következik be. Fontos kérdések, az asszimiláció gordonni modelljének több kategóriája vált elemzés tárgyává. A *szegmentált asszimiláció* elmélete a 70-es évek migrációs hullámaira adott elméleti válasz. Ebben az időben többnyire olyan országokból érkeznek bevándorlók, akik a WASP (white–anglo–saxon–protestant) ethos hatására sem épülnek be teljesen a nagy amerikai társadalomba, olyannyira eltérő társadalmi közegből (elsősorban Ázsiából) érkeztek. A bevándorlók a leggyorsabban növekvő összetevői az amerikai lakosságnak, jelenlétük több nagy amerikai város társadalmi összetételét, kultúráját és politikáját jelentős mértékben megváltoztatta. Jelenleg jóval több, mint 30 millió külföldi születésű személy él az Egyesült Államokban; 11,2 millió felnőtt bevándorló érkezett gyermekeivel együtt csak a legutolsó két népszámlálás (1990–2000) közötti időszakban, ez a népességszám növekedéséből 70%-ot tett ki. A legfrissebb becslések szerint az ország idegen eredetű lakossága (első és második generáció) meghaladja a 60 milliós lélekszámot, vagyis a teljes lakosság 24%-át (U.S. Bureau of the Census, 2003.). És talán ennél is fontosabb: a beáramlás mértéke nem mutat csökkenő tendenciát.

Az amerikai társadalom jövőjének a kérdése, hogy a kb. félszázmilliós bevándorló népesség bár a második generáció során elfogadja-e, átveszi-e az amerikai értékeket. A szegmentált asszimiláció erre a kérdésre kíván elméleti értelmezést nyújtani. A migránsok a befogadó társadalommal szemben a klasszikus értelmezés szakaszai – kontaktus, verseny, akkomodáció, asszimiláció – helyett döntően saját tradícióikat részesítik előnyben, ez határozza meg kapcsolataikat. Vagyis a végeredmény *lehet* asszimiláció, de empirikus vizsgálatok szerint ez egyáltalán *nem vehető biztosra*.

Gordon elméletéhez való viszonyulást illetően napjainkban nagy vita a monokulturalisták és a multikulturalisták között alakult ki. Az utóbbiak között több irányzat létezik, ezek bemutatását nem tartom a témához szorosan tartozónak.

Végül, de nem utolsó sorban idézem J. Milton Yinger elméletét, aki az asszimilációs folyamatok fogalmi kereteit pontosította, kidolgozta a gordonni modell javított változatát. Nála az asszimiláció egy etnikai határokat csökkentő folyamat, amikor két vagy több közösség, etnikai csoport vagy kisebb társadalmi csoport tagjai kapcsolatban állnak egymással. Az

---

⁷ Idézi Stichweh, i.m.

asszimiláció csak ritka esetben válik teljessé, elméletébe beépíti a disszimiláció (az asszimiláció ellentéte) fogalmát, mely a csoporton belüli különbségek fennmaradását és megerősödését jelenti. Négy alapelvet fogalmaz meg az asszimilációt illetően: 1) *leíró és nem értékelő* fogalom, vizsgálata egyben a disszimiláció vizsgálata is; 2) *változó és nem ismérv*: egy olyan folyamat, mely az interakció és a kulturális csere kezdetétől a csoportok mélyreható fúziójáig terjed; 3) minden egyes folyamat *visszafordítható*; 4) a folyamat *többdimenziós* (a gordonai modell első négy dimenziója): az egyes dimenziók igen nagy mértékben interaktívak, melyek egymástól elválasztva, de nem teljesen függetlenül változnak. (Yinger 1994) Ezek a folyamatok az akkulturáció (kulturális asszimiláció), a (pszichológiai) identifikáció, a (strukturális) integráció és a (biológiai) keveredés.

A „vegyes” házasság jelentheti a csoport leginkább akkulturálódott tagjainak átlépését a többségi társadalomba. Elfogadott nézet szerint a biológiailag elkülönülő (kevés közös felmenővel rendelkező) és az eltérő örökségként jelentkező külső jegyek vagy genealógia alapján megkülönböztethető csoportok esetén a változó feltételektől eltekintve, kisebb a valószínűsége pszichológiai, kulturális vagy strukturális asszimiláció bekövetkezésének. Ahol a keveredés megtörtént vagy épp folyamatban van, a többi asszimilációs folyamat jelenléte is sokkal valószínűbb. A keveredés révén kialakuló népességhez az uralkodó csoport alacsonyabb rendű státust társíthat, illetve az is lehet, hogy ez különálló vagy köztes státust kap, de akár be is tagozódhat a magasabb státusú csoportba. A kérdés tehát komplex, a vegyes házasság hatása a többi asszimilációs folyamatra esetenként nézve különbözhet.

Yinger értelmezésében a kisebbségi és a domináns csoportok interakciói során mindkét csoportban változások következnek be, de ezek nincsenek egyensúlyban. A kultúra, a társadalmi viselkedés fő elemeit illetően – nyelv, vallás, politikai nézetek, gazdasági gyakorlat stb. – a kölcsönösség minimális, és a strukturális dimenzióban, többséginek kisebbségivé történő integrációjára szinte nincs is példa, a csere még inkább aszimmetrikus.

I.5. Az asszimilációt kiváltó tényezők

A tényezők számba vétele előtt tisztázni kívánom, hogy az elkövetkezendőkben az etnikai asszimilációról lesz szó. Ezzel jelentős mértékben korrelál a nyelvi asszimiláció, kisebb mértékben a felekezeti – utóbbi kettővel nem foglalkozom, több okból. A nyelvi asszimiláció vizsgálata feltételezi, hogy eleve tisztázzuk, ki tartozik egy bizonyos területen mondjuk a magyar anyanyelvűek körébe, és akkor olyan kérdésekre kell választ keresni, hogy mi lesz/legyen azokkal a németekkel, örményekkel, szlovákokkal, cigányokkal, akik magyarul beszélnek, hétköznapi életük a magyar nyelvhez kötődik, de etnikai értelemben nem magyarok. A felekezeti asszimiláció azt a kérdést teszi megkerülhetetlenné, hogy vannak-e ún. magyar egyházak – a református vagy unitárius vallást annak tekintjük –, és akkor ezek milyen mértékben magyarok? Ugyanakkor a – római és görög – katolikus egyházak tagjai több etnikumhoz tartoznak, ezek felekezeti diverzitása magas, ami további kéréseket vet fel, amelyekkel ebben a dolgozatban nem kívánok foglalkozni.

Az etnikai asszimiláció az etnikai identitás megváltozását jelenti, illetve a közösség szintjén azt, hogy a lélekszám fogy, nincs elegendő természetes utánpótlás. Az asszimilációs folyamat két vagy több társadalmi csoport közötti interakció, ennek kezdete a kulturális csere, a végpontja pedig a csoportok fúziója, általában a kisebbségi/alávetett csoport beolvadása a többségibe. Az asszimilációs folyamat több szakaszban megy végbe, ezek azonban nem teljesen függetlenek egymástól. Az asszimiláció lehet intergenerációs (nemzedékek közötti) és intragenerációs (nemzedéken belüli), és bár ezek olykor összemosódnak, a két aspektus külön kell vizsgálni.

Gyurgyík László asszimilációkutatásaiban az asszimilációt befolyásoló tényezőket öt csoportba (nála: dimenzió) sorolta, az alábbi táblázat szerint (Gyurgyík 2004):

Dimenzió	Változó
1. Kulturális asszimiláció	Magyar nyelvtudás mértéke
2. Strukturális asszimiláció	Iskoláztatás nyelve
3. Intergenerációs amalgamáció (származás)	Szülők házassága (etnikailag homo-, heterogén)
4. Intragenerációs amalgamáció	Házastárs nemzetisége
5. Identifikációs asszimiláció	Az megkérdezett nemzetisége

Gyurgyík kutatása során a nemzeti hovatartozás alakulását illetően az alábbi tényezők fontosságát emelte ki: a származás, vegyes házasság, a települések jellege, etnikai összetétele, az országos (nemzetállami) politika, ugyanakkor külön vizsgálta az asszimilációs folyamat intenzitását.

Vizsgálati eredményeit 4 csoportba sorolta, és 3 koncentrikus kör segítségével ábrázolta. A legbelső kör tartalmazza az asszimilációs folyamatok magját alkotó öt *magdimenziót*, melyek közvetlenül és a legnagyobb mértékben határozzák meg az asszimilációs folyamatok lefolyását. A sorrendben második koncentrikus kör és a legbelső kör közötti körsávban a *demográfiai* (az egyének neme, kora) és *településszerkezeti* tényezőket (a települések etnikai jellege, lakosság száma) találjuk, melyeknek közvetett hatása van a hasonulási folyamatokra. Ezek közül is kiemelt jelentősége a helységek etnikai jellegének, a településeken élő magyarok arányának van. Ez utóbbi a magdimenziók, valamint a demográfiai és településszerkezeti tényezők sávjának határán helyezkedik el. A legkülső körsávban a *társadalm szerkezeti* tényezők (rétegződés, mobilitás stb.) jellegzetességei találhatók. Az egyének foglalkozása, iskolai végzettsége, státusza, életmódja, anyagi helyzete olyan tényezők, amelyeknek feltételezésünk szerint még közvetettebb, árnyaltabb a hatása a nemzeti hovatartozás alakulására. Bizonyos foglalkozások a (nemzet)államhoz erősebben kötődnek más foglalkozásoknál. Ezeknél a rétegeknél a strukturális asszimiláció egyfajta hatása a foglalkozáson keresztül jelentkezik (pl. az államapparátusban dolgozók, rendőrség, katonaság alkalmazottai esetében). Valószínűsíti, hogy a magyar és szlovák iskolában dolgozó – magyar nemzeti hovatartozású – tanárok etnikai finomszerkezete, illetve hovatartozás átörökítése eltérően alakulhat. A legkülső körön kívül azok a tényezők találhatók, melyeknek szerinte nincs kimutatható hatása az asszimilációs folyamatokra. Fontosnak tartja megjegyezni, hogy a vizsgálatai kis mintára, és a feltételezett befolyásoló tényezők viszonylag szűk körére terjedtek ki, egyelőre csak feltételezései vannak arra vonatkozólag, hogy milyen tényezőket sorolhat ide. Ilyenek lehetnek bizonyos fogyasztási, szórakozási, életmódbeli jellegzetességek, melyeknek (jelenleg) nem ismerjük az asszimilációs folyamatokkal kapcsolatos összefüggéseit.

A Gyurgyík kutatásában megnevezett asszimilációs tényezők mindenikét fontosnak tartom, ugyanakkor szükségesnek érzem a tényezők kiegészítését, átstrukturálását.

Az asszimilációra ható tényezőket három nagy csoportba sorolom: általános/országos, lokális/térségi tényezők és a közvetlen környezet. Bár a legerősebb hatást véleményem szerint a közvetlen környezet fejt ki, most mégis a fordított sorrendet választom.

Az *általános/országos tényezők* két csoportba sorolhatók: politikai intézmények, kormányzati politika, jogok és kötelezettségek, illetve társadalmi értékek, politikai kultúra. Az első csoport a politika kemény elemeit jelentik, arra vonatkoznak, ahogyan egy adott ország viszonyul saját polgáraihoz és jelesül a kisebbségekhez. Ez esetben nemcsak egy adott korszakra kell gondolni, hanem a történelmi előzményekre is, az oktatási intézmények által sugallt kisebbség-képre, nyelvi és nyelvhasználati jogokra és ezek időbeni alakulására. Ez a kérdés már átvezet a társadalmi értékek és a politikai kultúra területére, mivel olyan kérdések

válnak fontossá, mint: a pluralizmus elfogadása/elvetése, a hagyományok tisztelete, társadalmi törésvonalak léte és mibenléte, a politikai részvétel jellege.

A *lokális tényezőket* három alcsoportba sorolom. Az első a *demográfiai* helyzet: mekkora a helyi etnikai kisebbség, demográfiai értelemben képes-e létrehozni-fenntartani saját oktatási/ kulturális intézményeit. Ha helyben ez nem biztosítható, a *térségi település-struktúra* mennyiben teszi lehetővé térségi intézmények kialakítását és fenntartását. Másodsorban a *helyi kisebbségi elit* léte a meghatározó: létezik-e olyan helyi (szórványban: civil) struktúra, amely számára a közösségépítés, a kulturális igényekre adandó pozitív válasz önmagában is, közösségi ethoszként is fontos. Harmadsorban pedig a helyi *etnikumközi hagyományok* vannak jelentős hatással az asszimilációra. Egy olyan térségben, ahol a népesedési szokások hagyományosan nem biztosítják a lakosság szinten tartását, a bevándorlás, a más térségekből érkezők belépése mindennapi jelenség. Ilyen térségekben (pl. a Bánság) az etnikai törésvonal elhalványul, erősebbé válnak az „öshonos” és a „belépő” közötti különbségek, például a több generációs helyi jelenléttel rendelkező románok és magyarok között sokszor jobb a kommunikáció, mint a régi és újonnan érkezett románok között. Ilyen helyzetben a kisebbségek asszimilációja erőteljesebb lehet, mint ott, ahol a többség-kisebbség viszony feszültségekkel terhes.

A harmadik szint a *közvetlen környezet*. Ennek kiemelt fontosságú tényezője a család (származás), az etnikai szempontból egynemű vagy vegyes házasság. Ugyanakkor befolyásolja az asszimilációt a családmódel, az életmód, a baráti kör, a munkahelyi kapcsolatok illetve az életpálya-lehetőségek. Tudatában vagyok annak, hogy egy kutatás keretében ezek nem azonos mértékben operacionalizálható tényezők, de elvi szinten szükséges a nevesítés.

Az asszimiláció szerintem több tényező együttes hatásának a következménye, a tényezők külön kategóriákba sorolása a folyamat szakaszainak az elhatárolásában segít.

Mielőtt rátérnék az általam javasolt modell bemutatására, fontosnak tartom tisztázni, hogy mi a különbség az itt következő *strukturális asszimiláció modellje* és a klasszikus modellek között. Gordon és Yinger modelljeiket az *asszimiláció strukturális elméletek*ént értelmezik. Ők az asszimiláció egyik, döntő szakaszát nevezik strukturális asszimilációnak. Yinger az integráció egyéni, illetve csoport szinten zajló folyamataiban látja az asszimiláció kulcskérdését. Az egyéni szintű integrációt tekinti strukturális asszimilációnak.

Én másképp értelmezem a helyzetet. *Strukturális asszimiláció* az, ha a helyi intézményi struktúra nyomása alatt történik meg az asszimiláció. Azok az asszimilációértelmezések, amelyek külön tételezik a spontán asszimiláció létét, arra a kérdésre nem keresték a választ, hogy miért vált valaki '*spontán*' módon nyelvet és kultúrát? A nyelv- és kultúraváltás soha sem lehet spontán, külső hatás nélküli. Ennek mindig oka van. Két okról lehet beszélni: 1) valaki(k) így döntött(ek), 2) a helyi/társadalmi körülmények hatása. Ha a politika – nemzetállami vagy más paradigma jegyében – nem tolerálja az etnikai kisebbségeket, akkor erőszakot alkalmaz, ebben az esetben politikai indíttatású asszimilációról van szó. Amikor nincs olyan politikai döntés, hogy a kisebbséget be kell olvasztani, akkor is felléphet az asszimiláció. Vegyük Temesvár, illetve Bánság példáját. Senki sem mondta azt, hogy Temesváron a magyarságot fel kell számolni, mi több, itt sikerült 1990 elején az országban elsőként, a román többség kooperációjával létrehozni a magyar, német, szerb líceumokat. Tehát itt a helyi politikai vezetés megértő a kisebbségi oktatást illetően. Ebben a közegben 1990 és 2010 között, tehát húsz év alatt a magyar iskolába járók száma mintegy negyven százalékkal csökkent, pedig a hivatalos politika időközben segítette a kisebbségi iskolákat infrastrukturális szempontból. Ez a helyzet a

strukturális asszimiláció. Amikor olyanok a helyi körülmények, amikor a helyi intézményi struktúra asszimilál.⁸

Egy további értelmezéssel kapcsolatosan is szükségesnek tartom a pontosítást. Yinger az egyéni integrációt tekinti asszimilációnak, a csoportok szintjén zajló folyamat eredménye szerinte a pluralizmus (lehetővé teszi a differenciálást, a heterogenitást). Az utóbbi lehetőséget a közép-kelet-európai etnikai feltételek között ki lehet zárni. Ha bármilyen felületesen is megvizsgáljuk a térség olyan településeinek a szerkezetét, ahol több etnikum képviselői laknak egyazon városban vagy faluban, azt találjuk, hogy egészen a 20. századig világos szabályok vonatkoztak az együttélésre – pontosabban térben is elkülönült párhuzamos etnikai világok léteztek. Településen belül is léteztek világos közösségi etnikai határok („magyar utca”, „román” illetve „szerb” városrész, stb.). Adottak voltak a közösségi nyelvhasználat feltételei, és ezt úgy értelmezhetjük, hogy a minimálisra kívánták csökkenteni a helyi etnikai feszültségek kialakulásának a veszélyét. A 20. századi nemzetállami politika tudatosan bontotta meg ezeket a helyi struktúrákat, éppen a differenciálódás, a helyi pluralizmus felszámolásának a (nyíltan nem hirdetett) céljával.

I.6. A strukturális asszimiláció modellje

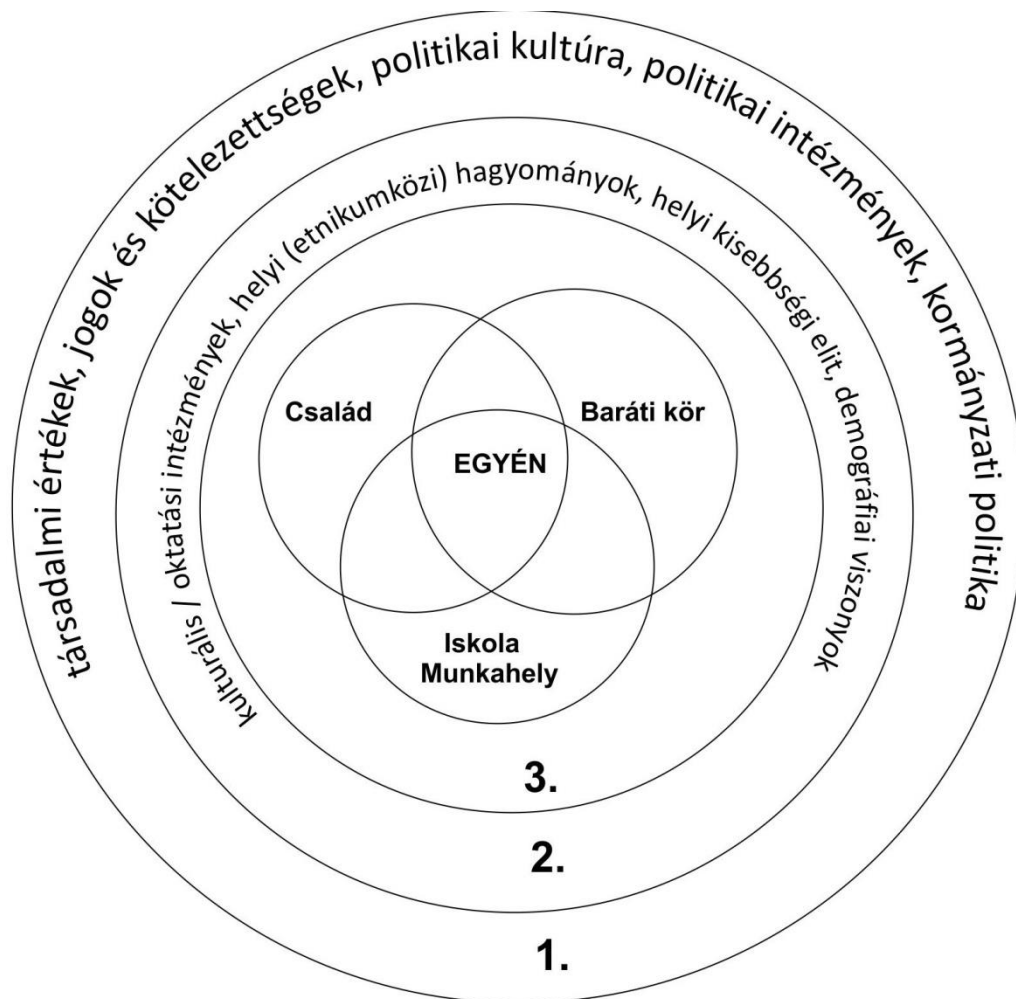
Közép-Kelet-Európa országaiban egészen a legutóbbi időkig nem beszélhetünk jelentős számú bevándorlóról, ebben a térségben az asszimiláció nem a simmeli értelemben vett idegenek integrációjáról szól, hanem az itt együtt/egymás mellett élő etnikai közösségek anyanyelvéről, nemzeti kultúrájáról, hagyományairól, a kölcsönös elfogadásról/elutasításról azok után, hogy világpolitikai döntés újrarajzolta az országok közötti határokat. Amikor asszimilációról beszélünk a térségben, akkor a világháborús rendezés által kialakított helyzet feszültségeire reagáló politikára is utalunk. A vitás kérdéseket szinte kivétel nélkül minden ország a belső homogenizációs politika eszközeivel igyekezett rendezni. Az asszimiláció Közép-Kelet-Európában, az első világháborút követően nem a potenciális feszültségek elkerülését/felszámolását lehetővé tevő társadalmi gyakorlat, hanem egy politikai cél kiszolgálása: vagyis az országhatárok stabilizálása. Ez azt jelentette, hogy a határok mentén nyelvi szempontból is igyekeztek „stabilizálni” a létező helyzetet azzal, hogy etnikai alapon ne lehessen a felülvizsgálatot motiválni. Időben sokkal később alakult ki az a helyzet (és: gyakorlat), amikor – szórványban – olyanok lettek a társadalmi körülmények, hogy a politika közvetlen beavatkozása nélkül a struktúrák asszimilálnak.

A nemzeti kisebbségek (a magyarok is) kettős világban élnek, nemzeti identitásuk két társadalmi dimenzió mentén mutatkozik meg. A konfliktus forrása, hogy a politikai és a kulturális határok nem esnek egybe, vagyis a két csoport-hovatartozás szükségszerűen elválik: kulturálisan az anyaországhoz kötődnek, politikai értelemben pedig egy más állam (magyar szóhasználat: utódállam) polgárai. Ebben a kontextusban az asszimiláció azt mutatja meg, hogy az utódállami politikát a kisebbségi miként internalizálja, életvezetésében ezek a hatások miként jelentkeznek. Demokratikus közegben az asszimiláció helyett beszélhetünk szórványosodásról, amikor helyi közösségek meggyengülnek, képtelenné válnak a kulturális reprodukcióra.

---

⁸ A nagyvárosok magyar iskolái olyan kérdéseket vetnek fel, illetve rónak a szülőkre – távolság, körülmények, színvonal – amelyekre rendre nemleges válaszok születnek, ha pozitív beavatkozás nem történik.

1. Általános / országos tényezők
2. Lokális tényezők
3. Közvetlen környezet

1. sz. grafikon: Az asszimiláció befolyásoló tényezői

Forrás: Fabian, H. and Dunlop, A.W. (2002) ábrája alapján készítette a szerző.

Az asszimiláció idézett yingeri dimenziói közül kiemelt fontosságúak az akkulturáció és az amalgamáció, értelmezésben az asszimilációs folyamat első szakaszában az anyanyelv státusa változik meg, az anyanyelv használati értéke csökken, köre leszűkül és létrejön a nyelvcsere. Ez kihat az életpályával kapcsolatos lényeges döntésekre, hogy végül bekövetkezzen az átlépés a többségi kultúrába.

A modell négy szakaszra bontja az asszimilációs folyamatot.

Indító megjegyzésként kíváncsok ide, hogy ebben a dolgozatban a nyelvi asszimiláció folyamatával nem foglalkozom, de mivel az asszimiláció nyelvcsere is egyben, nem is tekinthetek el a kérdéstől. Ugyanakkor a nyelvcsere elemzésére itt nem vállalkozom.

- 1) **Társadalmi/közösségi kapcsolatok átalakulása: többségi dominancia és az anyanyelv.** Kisebbségi léthelyzetben a kétnyelvűség természetes, a közösségi lét megköveteli a többségi nyelv ismeretét. Az is természetes, ha a második – többségi – nyelv ismerete alacsonyabb szintű, hiszen az anyanyelvét mindenki egyszerre több szintű folyamat keretében sajátítja el, a második nyelvet viszont tanulja. Az első nyelv elsajátításában a kommunikációs funkció áll előtérben, a

kapcsolat és a cselekvés áll a középpontban, a második nyelv tanulását rendszer hangsúly jellemzi, a logika áll a középpontban.

Egy embernek több anyanyelve lehet, ugyanakkor egyazon személynek eltérő lehet az anyanyelve a különböző definíciók szerint. Skutnabb-Kangas az anyanyelv definiálásához négy különböző kritériumot használ: a származást (elsőként megtanult nyelv), az azonosulást (a beszélő azonosul, őt azonosítják), a nyelvtudás fokát és a funkciót (mennyit és miként használja). (Skutnabb-Kangas 1997) Szórványban a nyelvtudás foka és a funkció válnak elsődleges kérdésekké.

Szórványban az egyén anyanyelvhasználata a helyzetéből fakadóan nem lehet teljes körű. Ez a helyzet viszont szinte kötelező módon vezet el az anyanyelv társadalmi presztízsének csökkenéséhez, annak a kérdésnek a felmerüléséhez, hogy szórványban mennyit ér az anyanyelv. Eltérő válaszok adhatók a kérdésre. Az egyik végtet szerint az anyanyelv egyenértékű a helyi domináns nyelvvel, ugyanakkor olyan érzelmi szálak kötnek hozzá – a család által közvetített értékek okán – hogy ezt nem írja felül semmilyen utilitarista szempont. A másik végtet szerint minden nyelv értékét „használati értéke” adja meg: vagyis az, hogy mikor, mennyire használható. Ehhez a változathoz kötődnek az iskolaválasztással kapcsolatos (szokványos) magyarázatok: a jobb érvényesülési perspektívát nyitó többségi nyelvet illetően. Szórványban – a helyi interkulturális kapcsolatoknak is a függvényében, vagyis hogy a helyi „másik” különbözősége mennyire erős tényező a helyi identitás-építésben – a többségi dominancia beszorítja az anyanyelvet egy szűk, családi-baráti körbe, illetve a szórványra jellemző vegyes házasságok okán a családi nyelvhasználat általános trendje a többségi nyelv felé mutat. Vagyis a többségi dominancia, a vegyes házasságok, továbbá egy nem indokolatlan elvárás – többnyelvű társaságban, olykor: családban is a mindenki által ismert nyelvet illő használni – azt eredményezi, hogy a társadalmi kapcsolatok többségi dominanciája azt a paradoxális kérdést fogalmaztatja meg a szórványban élővel, hogy mit ér az anyanyelve. Egy csehországi cseh számára ez nem kérdés: az anyanyelve számára a legfontosabb, ezt nem választja: kapja családjától (érzelmi kötődés) és környezetétől (társadalmi kapcsolatok rendszere). A többségi dominancia indítja el azt a különben természetellenes folyamatot, hogy a személynek választania kell az anyanyelve és egy másik nyelv között – úgy mond „használati érték” alapon. Az asszimilációs folyamat első lépése az anyanyelvhez való viszonyulás megváltozása: a természetes viszony átértékelődése. Ez lehet tudatos választás, de külön figyelemre nem méltatott, kontextuális váltás is.

- 2) **Kulturális szétfeloldás. Kognitív disszonancia.** A többségi nyelv használatának elsődlegessé válása, a nyelvvesztés folyamata azt jelenti, hogy a politikai, társadalmi, kulturális élettal kapcsolatos információk többségi nyelven jutnak el a kisebbségihez. Ez önmagára és etnikai közösségére vonatkoztatva okoz(hat) zavart. A többségi és a kisebbségi szempont illetve értelmezés az együttélés, a két kultúra értékei, a közösségi jogok és megannyi más kérdésben eltérő, ugyanis a közép-kelet-európai országok nemzetiségi politikája – miként történelmi példák mutatják – akkor válik kisebbségbaráttá, amikor a vonatkozó etnikai kisebbség már képtelen a kulturális reprodukcióra.⁹

A nyelvvesztés bizonyos fokától kezdve az egyén egyre inkább a többségi szempontok szerint, többségi értelmezésben látja saját közösségét, anyanyelvi kultúráját – pontosabban annyit lát belőle, amennyi a többség számára fontos.

---

⁹ Lásd: Szlovénia avagy Ausztria magyar közösségeinek a helyzetét.

Kezdetben például a többségekkel kényszerből együtt nevet az etnikumával kapcsolatos leértékelő történeteken/ vicceken, később már nem is érzékeli a helyzet paradoxonát. Nyelvi-kulturális alapon elindul a szétfejlődés. Önmagáról két képpel rendelkezik, a család/kulturális közösség által hagyományozottal és a napi tapasztalat, kurrens kapcsolatok által kialakítottal. Kognitív disszonancia alakul ki, az a bizonyos szorongásos állapot, amikor nem tudja, miként kellene viselkednie. Ilyen helyzetben a választásra kényszerülő általában lebecsüli saját választási szabadságát, illetve úgy érzi, nincs választási lehetőség. A kettő egymást kizáró elemei feszültséget ébresztenek, ezt fel kell dolgozni. A napi események, a média, a (helyi/országos) politika történései mindinkább hangsúlyossá teszik a többségi szempontrendszert, a folyamat vége a kisebbségi-anyanyelvi értékektől, hagyományoktól való eltávolodás, elfordulás.

A folyamat időtartama változó, elsődlegesen attól függ, hogy a nyelvvesztés mikor, az egyén gyermek-, fiatal- avagy felnőttkorában indul el.

- 3) **Asszimétrikus megkettőződés.** A szétfejlődés során az anyanyelv és a kultúra presztízse sérül, a másság már nem belső identifikációs elem, hanem megmagyarázandó körülmény. Az egyén azzal szembesül, hogy anyanyelvhasználata egyre kevésbé teljes értékű, pontosabban mind kevesebb kérdésről képes anyanyelvén kommunikálni. Az anyanyelv kommunikációs zárvánnyá változik, funkcióját veszíti. Az egyén többnyire azzal oldja fel a zavaró helyzetet, hogy egyre több kontextusban – magyar társaival való kapcsolataiban is – lemond anyanyelve használatáról. Nem adja (még) fel a kisebbségi kötődést, kisebbséginek tekinti magát, politikai értelemben ez szavazatában megnyilvánul. A gyermeket elküldi fakultatív nyelvoktatásra: sokkal inkább önfelmentő szándékkal, s nem azért, hogy hozzáférhessen (majdan) a magyar kultúrához. Ugyanakkor racionálisan több dilemma merül fel. Mit jelent a másság? Melyek a mássághoz való ragaszkodás társadalmi költségei? Milyen „előnyök” és „hátrányok” társulnak a többségitől eltérő önmeghatározáshoz? Az adott (környezet által indukált) válaszok okán állandósul a többségi nyelv és kultúra melletti opció (iskolaválasztás, média-fogyasztás). A többségi nyelv és kultúra elsődlegessége kihat a személyes döntésekre. A párkapcsolatok is a többségi nyelven alakulnak ki és erősödnek meg, miáltal a párválasztás „természetes” közege a többségi közösség (amalgamáció).

Ez természetesen nemcsak kommunikációs kérdés, hanem az érzelmi viszonyulásé is. A családdal, rokonsággal megmarad a kapcsolat, de itt is megtörténik a(z) intergenerációs) nyelv váltás: a szülők, nagyszülők igazodnak az unokák indukálta új nyelvi helyzethez. Ők is látják a kisebbségi világ beszűkülését, érzékelik a társadalmi/strukturális nyomást, „látják” a döntés motivációit, és (hallgatólagosan?) elfogadják.

Megmarad az anyanyelv eseti, preferenciális használata: a szülő a nagyszülőkkel anyanyelven, a gyermekével többségi nyelven kommunikál.

- 4) **Átlépés a többségi közösségbe. Nyelvvesztés illetve nyelvcsere.** A nyelvcsere-folyamat kezdetén a közösség egy vagy több tagja nem használja csoportja anyanyelvét, hanem egy másik nyelvet beszél. A folyamat befejezésekor a közösség tagjai közül már senki sem beszél a közösség eredeti nyelvét, csak az „új” nyelvet. A nyelvvesztés az egyén életében következik be úgy, hogy a beszélő gyermekkorában elsajátított anyanyelvét (első nyelvét) bizonyos életkörülmények hatására elveszti, elhagyja. Szórványban, amikor nincsenek helyben anyanyelvi oktatási, kulturális intézmények, nincs templom, amikor a helyi közösségben anyanyelvi alapon nem alakulnak ki struktúrák és kapcsolathálók, az egyén

kulturálisan, életvezetésének meghatározó elemeit illetően kilép szülei kulturális közösségéből és átlép a helyi domináns közösségbe. A lépés „pozitív” hatása, hogy egy sor dilemmát felold számára: mindenekelőtt azt a kettősséget, hogy hova tartozik és mások hova sorolják. Hiszen olyan minőséget tulajdonítanak neki, amivel nem rendelkezik. Ezért nyíltan hirdeti és vállalja: a többségi nyelvi közösség és kultúra jelentik élete keretét, oda tartozik. Bizonyításként nemcsak társadalmi kapcsolatait, hanem politikai szereplését is ennek rendeli alá. Ezzel a kapcsolatok aszimmetrikus megkettőződésének a kérdését feloldotta. Ugyanakkor az átlépés az egyént illetően formális abban az értelemben, hogy az életvitelben nem jelent változást, csak az egyén önértékelését illetően zár le egy folyamatot, egyneműsít. A helyi közösség számára van külön üzenete és tartalma – a belső és a külső dimenzió közötti összhangot jelenti.

Ezzel automatikusan nem kerül le a napirendről a család és a szülők kultúrájának a kérdése. Az anyanyelvelhagyás affektív dimenziójának a feloldását szolgálja a származástudat: a származás vállalása. Megteheti: a származástudat semmire sem kötelez, mindaddig egyszerű életrajzi adat, amíg valamilyen politikai konnotáció ezt fel nem értékeli.¹⁰ A folyamat során beépülésről van szó és nem elszakadásról. A származástudat megléte ugyanakkor az a vékony szál, amelynek mentén a fordított folyamat esetleg elindulhat.

A modell szakaszai között nincsenek világos határok, az utolsó kivételével az egyes szakaszok egymásra futnak: a kulturális szétfejlődés például jóval azelőtt elindul, hogy a nyelvvesztés folyamata lezáródna, vagy a társadalmi kapcsolatok megkettőződése a kezdeti szakaszban bizonyos ideig párhuzamos a szétfejlődéssel. A felsorolt asszimilációs tényezők közül többet itt külön nem nevesítettem, ezek kibontására a modell segítségével megtervezett kutatás során keríték sort.

I. Kutatás

II.1. Általános szempontok és hipotézisek

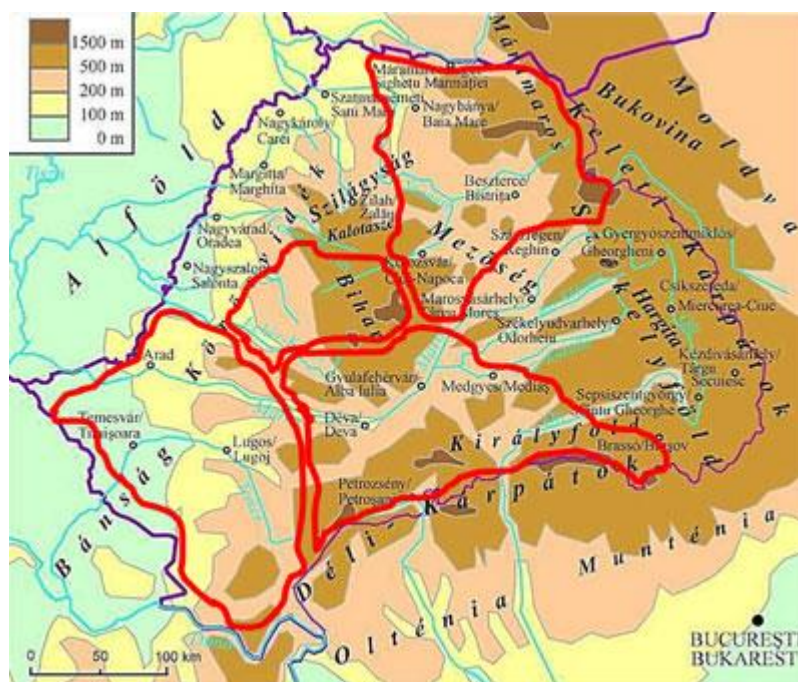
A Magyarország körüli országok kisebbségi magyar közösségei közül háromban – Ausztria, Szlovénia, Horvátország – csak szórványok léteznek, a százezer főt meghaladó határon túli magyar közösségek közül éppen a legkisebb van viszonylag jó helyzetben: a kárpátaljai. Ennek több oka van, ezek közül kettőt említenék: az egyik Ukrajna nagy „kisebbsége”, a tízmilliót meghaladó orosz közösség nemcsak nyelvi kérdést jelent, hanem politikait is, tehát a magyarság éntételező programjai Kijevben riadalmat nem keltenek, olykor nem is figyelnek oda ezekre. Az ottani magyarságnak nagy veszélyt jelentő legutóbbi politikai döntések – az ukrán nyelvtörvény majd az emelt szintű érettségi lehetőségének kizárólagos ukrán nyelvre történő korlátozása (a rendelkezéseket később visszavonták, illetve módosították) – elsősorban az orosz „kisebbséget” célozták meg, bár hatásukban a magyarhoz hasonló kisebb nyelvi közösségek számára lettek volna következményeikben tragikusak, mivel az oroszok egy sor kisebbségi előírást egyszerűen nem tartanak be. Továbbá előnyös a kárpátaljai magyarok számára az, hogy nagyobb részük – kb. 75%-uk – tömbben él, a határ mentén. Ez is a magyarázata, hogy a kárpátaljai magyarok száma nem apad – egyedülként a határon túli magyar közösségek közül.

---

¹⁰ Ilyen politikai tényező a kettős állampolgárság intézménye, amely több olyan egyént „szólított” meg szórványban, aki kulturális értelemben már kilépett a magyar közösségből, az új helyzet viszont – miközben nincsenek társadalmi költségei – új lehetőségekkel is kecsegtet.

A javasolt kutatáshoz hasonló felmérést Szlovákiában Gyurgyík László végzett, ez a kutatás számunkra fontos, mert egyszerre jelent szakmai szempontból mintát, ugyanakkor lehetővé teszi az eredmények összehasonlítását. (Gyurgyík 2004)

A romániai magyarság szórványosodása folyamatos. Szórványosodást írok, de asszimilációt kell érteni. Hiszen a szórvány: asszimilációra hajlamosító közeg, ugyanis a szállásterület etnikai sajátosságai, a településhálózat jellege (hátrányos, más etnikumok közé beemelődött elhelyezkedés) és kis lélekszáma miatt az itt élők az identitásukhoz szükséges értékeket a saját erejükből képtelenek átvenni, fenntartani és fejleszteni.

1. sz. térkép: Erdélyi nagyregiók: ahol az asszimiláció jelentős

Ez a térkép világosan mutatja, hogy a Székelyföldet és a Szatmár-Zilah-Szalonta háromszöget leszámítva Erdély minden térségében szórványban él a magyarság – még akkor is, ha léteznek szigetek, ahol a magyarok helyi többséget alkotnak.

Az elvégzett kutatás egy további, Erdély-szintű kutatás előkészítő szakasza. Azt is mondhatjuk: feltáró kutatás, amelynek során a kutatás hipotézisét és alhipotéziseit ellenőrizzük, illetve a módszertani kérdésekre, dilemmákra keressük a megoldást kínáló választ. Eredetileg Kolozs és Fehér megyei magyar szórványok vizsgálatát terveztük, de a kutatási szerződésben, anyagi okok miatt, a kutatásra csak Kolozs megyében került sor.

A bemutatott asszimilációs modell értelmében az asszimilációt három tényező csoport befolyásolja, éspedig az *általános/országos tényezők*, a *lokális tényezők* és a *közvetlen, családi–munkahelyi–baráti környezet*. Ezek közül jelen kutatásban csak a harmadik csoporttal foglalkozom.

A kutatás *fő hipotézisét* – utalva Gyurgyík felvidéki kutatására – a következőképpen fogalmaztuk meg: Erdélyben az asszimilációs folyamatok eltérő mértékben módosítják az egymással kapcsolatba lépő kisebbségi és többségi nemzetiségek etnikai jellegzetességeit. Kapcsolatuk etnikai kihatásait tekintve aszimmetrikus. A kisebbségi származásúak egy része esetében beálló nemzetiségváltás következtében a többségi nemzethez tartozónak vallja magát, a többségi nemzethez tartozóknál viszont sokkal kisebb mértékű etnikai hasonulásra kerül sor a kisebbségek irányában, és ezek sem jelentik az anyanyelv és az ehhez kapcsolódó kultúra térvészését. Első esetben a kisebbségi kultúrát felcseréli a többségi, második esetben a kettő egymás mellé rendelődik.

Szükséges a fő hipotézist további alhipotézisekre történő bontása. Ezek között vannak más kutatásokban is fellelhető tételmondatok és vannak újak is.

Alhipotézisek: 1) A korosztályi skálán az életkor csökkenésével növekszik a többségi nemzethez való kötődés, vagyis az asszimiláció generációról generációra növekszik. Ez a hipotézis megegyezik más asszimiláció-kutatások hipotézisével. 2) Vegyes házasságok esetében erősebb az asszimiláció. 3) Településtípusok szerint eltérő az asszimilációs potenciál: minél nagyobb a település és minél kevésbé használatos nyilvánosan az anyanyelv, az asszimiláció annál erősebb. 4) Asszimiláló közegben a másság értelmezése megváltozik: a többségi nyelv, kultúra, helyzetértelmezések válnak természetessé, és a saját anyanyelvvel és kultúrával kapcsolatos értékek lesznek idegenek. Az egyén önmagát csoporttagként kívülről látja – átveszi a többségi értelmezéseket, véleményeket. 5) A nyelvvesztés nem jelent minden esetben asszimilációt, hiányos nyelvismeret mellett is létezhet magyar azonosságtudat. 6) Az asszimiláció mindenekelőtt generációk között lezajló jelenség: az első generáció esetében a magyar rovására dominánssá válik a többségi nyelv használata, a nyelvváltás a következő generáció esetében következik be.

II.2. Módszertani kérdések és dilemmák

A szociológia sajátosságához köthető a kutatás első dilemmája.

Általános értelmezésben a szociológia a társadalmi élet törvényszerűségeit kutató tudomány. Vizsgálatának tárgya az ember, akit a társadalmon belül kell figyelni, hiszen az ember társadalmi lény, az emberi élet elképzelhetetlen társadalom nélkül. Vizsgálja, hogy milyen törvényszerűségek mozgatják a társadalmat. Vizsgálja, hogy milyenek a különböző társadalmak, hogyan működnek, miként változnak. Érdemes Giddens idézni: „A szociológia az ember társas életével, a csoportokkal és a társadalmakkal foglalkozó tudomány. Lenyűgöző, rabul ejtő vállalkozás, hiszen magunkat vizsgáljuk: azt, hogy hogyan viselkedünk társas lényként.” (Giddens 2008: 24)

Az emberek által alkotott társadalmi, vallási, politikai és gazdasági intézményeken, szervezeteken, csoportokon belüli társadalmi és társas viselkedést a szociológia vizsgálja. Vizsgálatait többek között a társadalmi rétegződés, társadalmi mobilitás, demográfia, kommunikációelmélet, szociálpszichológia, és társadalomstatisztika segítségével végzi. A kutatások során a folyamatok megértése a cél, és ezt a kutatások megismétlésével éri el. Elias folyamatmodellje esetünkben nem alkalmazható, hiszen ő a modellt egy szociológiai alapelmélet kidolgozása érdekében alkotta meg. Elias az egymást kölcsönösen ösztönző fogalmi-elméleti munka és empirikus anyagelemzés összekapcsolása révén azt remélte, hogy be tudja mutatni: az emberiség történetének hosszú távú, társadalmon belüli és társadalomközi fejlődése nem előre megtervezett, mégis bizonyos belső rendet követő folyamat. (Morel-Bauer-Melegy-Niedenzu-Preglau-Staubmann 2000)

Olyan esetben, amikor bizonyos időintervallumban, mondjuk nemzedéknyi alatt bekövetkezett változásokat kívánunk kimutatni, a szociológusok ismételt kutatásokat végeznek ugyanazon vagy összemérhető mintán. Például a Balázs Ferenc Intézet 1996-ban vizsgálta először az asszimilációt az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében. A kutatást 15 évvel később, 2011-ben a B-Fókusz Intézet megismételte.¹¹

Jelen kutatás során célunk az, hogy egyetlen adatfelvétel keretében kapjunk választ az asszimilációs folyamatok mibenlétét illető kérdéseinkre. Szociológusokkal történt

---

¹¹ Asszimilációs folyamatok az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai, vajdasági magyarság körében 1996-2011. Kutatásvezető Dobos Ferenc, B-Fókusz Intézet

konzultáció¹² nyomán, Papp Z. Attila javaslatát fogadtam el: családok három egymást követő generációját vizsgálom, a folyamat jellegével kapcsolatos válaszokat a nagyszülő – szülő – (felnőtt) gyermek hármasságával, a családi folyamatok feltárásával keresem.

A minta összeállítása mindig gondot jelent. Mivel a három egymást követő generáció elérhetetlen az ismert, véletlenszerűen kialakított mintákkal, ezért olyan adatbázisokat kellett keresni, amelyek lehetővé teszik a megfelelő minta kialakítását.

A választói névjegyzék lehet az első forrás, amennyiben a névjegyzék tartalmazza a választók személyi számait is – mert akkor névelemzéssel (aminek szintén megvannak a bizonytalansági tényezői) ki lehetne választani egymást követő három generációt. Mivel Kolozsvárt nem sikerült személyi számokat is tartalmazó névjegyzéket kapni – bár egyes pártoknak van ilyen – erről le kellett mondani.

Korábbi kutatások mintaválasztási adatbázisait lehetne még felhasználni – a kolozsvári Kisebbségkutató Intézet nem rendelkezik ilyen adatbázissal. Az *Igen, tessék! Mozgalom* végzett egy felmérést, ennek az adatbázisába betekinthettünk – és összesen 18 olyan adatsort kaptunk, amelyek céljainknak megfelelnek.

Következő lépésben a magyar egyházakat kerestük meg. A Református Egyházkerület és az Erdélyi Unitárius Püspökség részéről teljes támogatást kaptunk, és sikerült a céljainknak megfelelő mintát összeállítani.¹³

A beérkezett kérdőívek feldolgozása során kiderült, hogy a minta kiválasztására ez a módszer csak korlátozottan használható. Mivel az egyházak kötelékébe olyan személyek tartoznak, akik számára nem csupán a kereszténység értékei, a nemzettel kapcsolatok örök értékei is fontosak, az asszimiláció mértékét jelző kérdéseinkre kapott válaszok azt mutatják, hogy ebben a mintában az asszimiláció sokkal mérsékeltebb, mint az a népszámlálási adatok alapján feltételezhető. Vagyis a minta torzít, az egyházakhoz tartozó családokban az asszimiláció mérsékeltebb, mint általában. Ezt a tételt nem kell külön bizonyítanunk – azt viszont figyelembe kell venni, hogy a teljes mintára kiterjedő kutatást úgy kell megtervezni, hogy ezt a csapdát elkerüljük.

A következő feladat a kutatás keretében az asszimiláció olyan meghatározása, amikor az egyes mutatók operacionalizálhatók, vagyis minden mutatót valamilyen módon mérni tudunk.

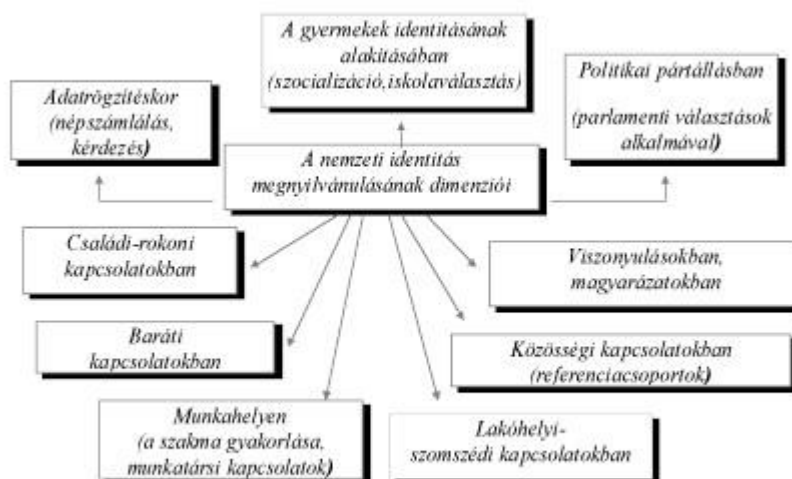
Nem ismételem meg a bevezetőben leírtakat, de a legfontosabb állításokat itt is szerepeltetem. Az asszimilációt Yinger értelmezési módját elfogadva a következő alapelvek segítségével értelmezem: Az asszimiláció: 1) leíró és nem értékelő fogalom, vizsgálata egyben a disszimiláció vizsgálata is; 2) változó és nem ismérv: egy olyan folyamat, mely az interakció és a kulturális csere kezdetétől a csoportok mélyreható fúziójáig terjed; 3) benne minden egyes folyamat visszafordítható; 4) többdimenziós folyamat (a gordonai modell első négy dimenziója): az egyes dimenziók igen nagymértékben interaktívak, melyek egymástól elválasztva, de nem teljesen függetlenül változnak.

Az asszimiláció dimenzióit a strukturális elmélet keretében ábrán már ábrázoltam, következzen egy másik ábra, amelyet Sorbán A. – Dobos F. szerzőpárostól veszek át. Ebben a nemzeti identitás tényezői szerepelnek – de az asszimilációt a nemzeti identitás változásaként értelmezve, az alábbi kapcsolati háló segítséget, útmutatást jelenthet.

---

¹² A kutatás előkészítése, szakmai megtervezése során meghatározó volt a Papp Z. Attilától kapott szakmai támogatás. Köszönet érte. Ugyanakkor több rendben és eredményesen konzultáltam Toró Tiborral – neki is köszönet. A kutatás gyakorlati részét illetően Rusu Szidónia segítségét élveztem.

¹³ A minta kialakításában kapott segítségért köszönettel tartozom a református egyház részéről Vetési László szövegírói előadónak valamint Gede Csongor és Visky János lelkészeknek. Az unitárius egyház részéről köszönettel tartozom Szabó László előadó-tanácsosnak valamint Rüszt-Fogarasi Tibor lelkészeknek.

Az asszimilációnak identitásra vetített dimenzióit a következők szerint határozom meg:

- **személyes szint:** életkor, nem, iskolázottság, iskola nyelve, önbesorolás, állampolgárság, a magyarság előny/hátrány, ünnepek, magyarországi kapcsolatok, nyelvi állapot, kompenzáció jelensége (romló anyanyelvismeret, de kritikus álláspont a többséggel szemben);
- **családi szint:** nyelvhasználat (vegyes házasság, nyelvismeret), párválasztás, gyermek jövője, iskolaválasztás, ki dönt ezekben;
- **kulturális szint:** nyelvismeret, kultúrafogyasztás, médiafogyasztás;
- **helyi környezet, szint:** települési (nyelvi) környezet, rokonság, a másiktól alkotott kép (különbségek), baráti kapcsolatok, ismeretségi kör, segítségnyújtási szándék, nyitottság (a kisebbség, mint téma),
- **közösségi szint:** jövőkép, hazaértelmezés, román-magyar viszony, elköltözési szándék.

Ezek között szerepelnek strukturális és tudati elemek egyaránt.

Következzenek a mutatók, amelyek segítségével a folyamatok elemezzük. Az asszimiláció mértékét egy általános index segítségével mérjük, amely megmutatja, hogy a származási ponttól (SzP) az egyén hova, meddig jutott el. A SzP nem azonos minden személy számára, nem ugyanabba a helyzetbe, környezetbe születik bele az egyén még akkor sem, ha egyazon család egymást követő nemzedékeiről van szó. Az egyén pillanatnyi helyzetét az asszimiláció szempontjából az otthonossági index–szel jellemzem. Az otthonosságot úgy értelmezem, hogy minden egyén törekszik az otthonosság maximális fokát elérni, azt az állapotot, amely számára megfelelő, amikor jól érzi magát. Vagyis a *otthonossági index* (OI) azt az otthonos környezetet jelenti, amely úgy jött létre, hogy a személy a környezeti kihívásokra a szerinte optimális válaszokat megfogalmazta. Az asszimiláció mértéke – *asszimilációs index* (AI) pedig:

$$AI = SzP - OI$$

Az otthonossági indexet meghatározó mutatók a következők:

- kapcsolatok alakulása: *kapcsolati index* KI
- nyelvhasználat: *nyelvhasználati index*: NyHI
- aszimmetrikus megkettőződés, házassági asszimiláció: *amalgamációs index*: AI

- önbesorolás, jövőkép: *beépülési index*: BI
Ezek szerint az otthonossági index képlete:

$$OI = KI + NyHI + AI + BI/4$$

A következőkben leírom, hogy az itt felsorolt mutatókhoz a kérdőívből milyen adatokat vagy adatsorokat használtunk. Minden esetben az adatokat binomiális változókká alakítottuk át. (1 – magyar, 0 – nem magyar)

A kapcsolati index vonatkozásában a kérdőív B kérdéscsoportjából felhasználtuk a 7-es, 10-es, 11-es kérdéseket. Ezeket a válaszokat súlyozzuk, és ebből kiderül, hogy a kapcsolatrendszer magyar vagy román túlsúlyú-e.

A nyelvhasználati index vonatkozásában meghatározóak a C kérdéscsoport 8-12 és 23-as kérdései. Ezekkel is a fent jelzett módon dolgoztunk.

Amalgamációs index a vegyes házasságokra illetve a kulturális megkettőződésre vonatkozik, ezt elsődlegesen a C kérdéscsoport 15, 23, 24 kérdései, továbbá a D kérdéscsoport 1-7 közötti kérdésekre kapott válaszok alapján számítottuk ki.

Beépülési index elsődlegesen az önbesorolásra és a jövőképre vonatkozik, ennek a kérdőív D kérdéscsoportjának a 8-as kérdése, illetve az E kérdéscsoport 1, 3, 5, 6, 10 kérdései felelnek meg. Több esetben összevetjük eltérő kérdéscsoportok adatait, mint például E 10 és D 8.

Az elemzést két szinten végezzük el: egyrészt a teljes minta vonatkozásában megnézzük az egyes kérdések átlag-adatait, ugyanakkor a fenti adatokat kapcsán a generációs csoportok közötti különbségeket is vizsgáljuk.

Következtetés: jelen kérdőív segítségével a kutatás főhipotézise megválaszolható. Az alhipotézisek közül az 1), 2), 3), 6)-os számú hipotézisekre válasz adható. A 4) és 5) számú alhipotézisek teljes mértékben nem válaszolhatók meg a kérdőív válaszai alapján, itt kvalitatív kutatásra, pl. fókuszcsoporthoz beszélgetésekre is szükség van.

Összefoglalva: az asszimilációkutatás egyrészt elméleti feladat, hiszen a napjainkban legáltalánosabban használt elméleti modellt, a Gordon-modellt bevándorlókra és nem őshonos, de fogyó közösségekre dolgozták ki. Tehát komoly elméleti tétje van a kutatásnak – ezért erre meggyőződésem szerint szükség van. Ugyanakkor az asszimilációs jelenség hatásai ellen közpolitikai eszközökkel kell küzdeni. Egy ilyen kutatás, illetve a módszer megmutatja, mennyire hatékonyak a különböző közpolitikai projektek, és támpontot nyújtanak újabb politikák kidolgozásához.

Könyvészet

Anthony Giddens: Szociológia. Osiris Kiadó. Budapest. 2008.

Barth, F. 1969 *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little, Brown.

Berry, John W. (1992): Acculturation and Adaptation in a New Society. *International Migration*, 30, 69-85.

Biczó Gábor (2000): Megjegyzések Vetési László Szórványstratégia – nemzetstratégia c. tanulmányához, *Magyar Kisebbség*, 3. sz.

Biczó Gábor (2004): *Asszimilációkutatás - elmélet és gyakorlat*, Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont

Biczó Gábor (2007): A nemzetközi diaszpóra-kutatás eredményeinek gyakorlati jelentősége a magyar szórványkutatásban, In: Balogh B.- Bodó B.- Ilyés Z. (szerk.): *Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás*, Budapest: Lucidus – Kisebbségkutatás Könyvek, pp.15-28.

- Biczó Gábor (2009): *Hasonló a hasonlónak... Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról*, Kalligram, Pozsony.
- Biczó Gábor (2010): Párhuzamos értelmezések és modellek, előadás. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, Jakobinus terem, 2010. május 27. Letöltve http://www.mtaki.hu/hirek/pdf/20100527/20100527_biczo.pdf (2011.nov.25.) 26
- Bindorffer Györgyi (2001): *Kettős identitás*, Budapest: Új Mandátum – MTA Kisebbségkutató Intézet
- Blalock, Hubert M. (1967): *Toward a Theory of Minority-Group Relations*, John Wiley & Sons,
- Bodó Barna (2004): *Az identitás egyetemessége*, Kolozsvár: Polis
- Bodó Barna (2005): Szórványnarratívák, In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*, Budapest: Gondolat-MTAKI.
- Bodó Barna (2007): A szórványtól a nemzetig – és vissza, *Pro Minoritate*, 1 (Tavaszi).
- Bonacich, Edna (1972): A Theory of Middleman Minorities, *American Sociological Review* 37: 583-594.
- Brubaker, Rogers (2001): Az asszimiláció visszatérése? In *Regio*, 1 sz. (Az angol nyelvű eredeti dolgozat: The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany and the United States. *Ethnic and Racial Studies*, 24. vol. 2001. July.)
- Brubaker, Rogers (2005): The „diaspora” diaspora, In: *Ethnic and Racial Studies*, Chr. Pan: Kisebbségi problémák Közép-Európában, In *Európai utas*, 2001/4 sz.
- Coltescu G. (coord.) (2005) *Vocabularul pentru societati plurale. A plurális társadalmak szótára*. Iași: Polirom
- Dobos Ferenc (2011) *Asszimilációs folyamatok az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai, vajdasági magyarság körében, 1996-2011*, B-Fókusz Intézet
- Gans, H. J. 1979 Symbolic ethnicity: the future of ethnic groups and cultures in America. In *Ethnic and Racial Studies* 2: 1–20.
- Glazer, N. – Moynihan, P. (1963): Beyond the Melting Pot. *The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Glazer, Nathan. (1993). Is Assimilation Dead? *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 530:122-36.
- Gordon, Milton (1964): *Assimilation in American Life: the role of race, religion, and national origins*. New York: Oxford University Press.
- Gyáni Gábor (1995): Etnicitás és akkulturáció a századfordulós Budapesten, *Regio*, 1995, 1-2 sz.,
- Gyurgyik László (2003): *A szlovákiai magyarság lélekszámcsökkenésének okai*. In: Gyurgyik László - Sebők László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Gyurgyik László (2004): Az asszimilációs folyamatokról és nemzetiségváltásról a szlovákiai magyarság körében végzett vizsgálatok alapján, In Fedinec Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban*. TLA Budapest. 235-250.
- Iordachi, Constantin (2001): “The California of the Romanians”: The Integration of Northern Dobrogea into Romania, 1878-1913, In: *Nation-Building and Contested Identities. Romanian & Hungarian Case Studies*, Iași: Polirom, Budapest: Regio Books, pp.121-153.
- Julius Morel, Eva Bauer, Meleghy Tamás, Heinz-Jürgen Niedenzu, Mac Preglau, Helmut Staubmann (2000) *Szociológiai elmélet* Osiris Kiadó
- Nagy Ödön (1938): Szórvány és beolvadás, *Hitel* 4. sz.
- Park, R. (1928): Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology* 33: 881–893
- Skutnabb-Kangas, Tove (1997): *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest, Teleki László Alapítvány
- Sorbán Angella – Dobos Ferenc (1997) Szociológiai felmérés a határon túl élő magyar közösségek körében az asszimiláció folyamatairól, *Magyar Kisebbség*, 3. sz. <http://www.kutatasok.adatbank.transindex.ro/download/kapcsolodo7.pdf>
- Szilágyi N. Sándor (2004): Az asszimiláció hatása a népesedési folyamatokra, In Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*, Kolozsvár: RMDSZ Ügyvezető Elnökség.
- Tóth Kinga Dóra (2007): A kisebbségi és a többségi identitás viszonyának lehetséges mintázatai. *Századvég*, 43. sz.

- van den Berghe, Pierre (1981). Assimilation. In *The Ethnic Phenomenon*. New York: Elsevier. Pp. 214-36.
- Warner, W. Lloyd & Srole, Leo (1945): *The Social Systems of American Ethnic Groups*, Yale University Press
- Wight, Ellen (2005): Segmented Assimilation? Explaining Ethnic Disparities in the School Achievement of Second Generation Students. *Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Philadelphia, PA, Aug 12, 2005*. Lásd: http://www.allacademic.com/meta/p19514_in-dex.html Letöltve: 2009. febr.05.
- Yinger, J. Milton: *Az asszimiláció és a disszimiláció elmélete felé*. Regio, 13. évf. (2002) 1.
- Yinger, John Milton (1994): *Ethnicity: Source of Strength? Source of conflict*. Albany: State University of New York Press.